

POŠTNINA
V KRALJEVINI
JUGOSLAVIJI
PLAĆANA
V GOTOVINI

ČAS

revija
leonove
družbe

letnik:
XXIX
III

1934-35

VSEBINA: † Viteški kralj Aleksander I. Zedinitelj // Dr. Ivan Ahčin: Poskus načrtnoga gospodarstva v Ameriki (str. 58) // Ivo Pirkovič, cand. ing.: Moderno prirodoslovje o časovnosti sveta (str. 69) // Drago Potočnik: Vprašanje likvidnosti denarnih zavodov (str. 78) // Dr. Jože Lavrič: Organizacija statistike v Jugoslaviji (str. 82) // Ocene (str. 91) // Zapiski (str. 95)

»Čas«, revija Leonove družbe v Ljubljani, izhaja vsak mesec razen v avgustu in septembru. Uredništvo si pridržuje pravico tuintam združiti dve številki.

Naročnina: 60 Din za Jugoslavijo, 70 Din za inozemstvo. Za dijake velja znižana cena 40 Din, ako se jih naroči vsaj pet na skupen naslov.

Uredništvo: Dr. Janez Fabijan, univ. prof., Ljubljana, Dunajska c. 17/III., dr. Ivan Ahčin, glavni urednik »Slovenca«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna in dr. Stanko Gogala, prof. na drž. učiteljski v Ljubljani.

Uprava: Ljubljana, Miklošičeva cesta 5; tel. št. 3030.

Račun pri Poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, št. 10.433 (lastnica računa Leonova družba v Ljubljani).

Odgovornost pred oblastjo: Prof. dr. Fabijan za uredništvo, ravnatelj Karel Čeč za Jugoslovansko tiskarno.

Ponatiskovanje razprav je dovoljeno samo s privolitvijo uredništva in z navedbo vira.

V oceno smo prejeli:

Dr. France Stelè, **Monumenta artis slovenicae**, 1. snopič: **Srednjeveško slikarstvo**. Ljubljana 1935. (Akademska založba.)

Aleš Ušeničnik, **Socialno vprašanje**. (Naša pot IV.) Ljubljana 1934.

H. Sienkiewicz-dr. R. Mole, **Križarji I**. Jugoslovanska knjigarna. (Ljudska knjižnica 56.)

Od Družbe sv. Mohorja v Celju:

Drago Ulaša, **Knjiga o sportu**. (Mohorjeva knjižnica 71.)

Anton Krošl, **Zgodovina trgovine s kratkim orisom občne zgodovine**.

Kaspar-Oblak, **Vtiski iz Konnersreutha**.

Hoffmannssthal-Župančič, **Slehernik**. Uvod napisal Jakob Šolar. (Mohorjeva knjižnica 70.)

Od Cankarjeve družbe v Ljubljani:

Koledar Cankarjeve družbe za l. 1935.

Maks Beer, **Splošna zgodovina socializma in socialnih bojev**. — I. del: Stari vek. II. del: Srednji vek.

Pavel Nizovoj, **Pod severnim nebom**.

Odbor Leonove družbe v Ljubljani se je zbral dne 16. oktobra k izredni seji. Pri tej seji je predsednik družbe, univ. prof. dr. Franc Lukman imel sledeči govor:

Ko leži naš kralj v svojem dvoru na mrtvaškem odru, smo se zbrali, da kot ljudje, kot katoličani in državljani z ogorčenjem obsodimo podli zločin, ki je kralju vzel življenje prav v trenutku, ko je stopil na francoska tla, da bi z državniki prijateljske države iskal pota in delal sklepe, ki bi utrdili evropski mir in zajamčili mirno življenje in napredovanje Jugoslavije.

Vsak umor je zločin in obsodbe vreden; umor kralja je kvalificiran zločin in tem hujše obsodbe vreden. To je načelo katoliške morale, ki ne pozna izjem.

Z globoko, nehlinjeno žalostjo smo v duhu ob krsti, v kateri počiva junaški kralj. Bil je mož, ki je svoje velike državniške in vojaške sposobnosti z železno vztrajnostjo in delavnostjo posvečal napredku in veličini domovine. Kot znanstveno društvo se posebej hvaležno spominjamo njegovega za nas Slovence tako pomembnega dejanja, da smo pod njim dobili lastno univerzo. Njegovo ime ne bo živelo samo v naslovu naše univerze, marveč je za zmeraj napisano v našo kulturno zgodovino.

Ob mrtvem kralju prosimo božjo Previdnost, ki vodi usodo narodov, naj milostno čuva našo kruto prizadeto jugoslovansko domovino in nas podpira, ki hočemo kot kulturni delavci z ljubeznijo izvrševati oporoko umirajočega kralja: Čuvajte Jugoslavijo!

Gospod daj duši viteškega kralja Aleksandra I. večni pokoj, njegovemu spominu med nami pa bodi slava!

Nato odbor soglasno sklene poslati maršalatu dvora sledečo sožalno brzojavko:

Maršalat dvora, Beograd

Odbor znanstvenega društva Leonova družba v Ljubljani, zbran na žalni seji, s studom obsoja podli zločin, ki je viteškemu kralju Aleksandru I. Zedinitelju vzel življenje. Z globoko žalostjo za junaškim kraljem izraža vdanost in zvestobo državi in njenemu kralju Petru II.

Dr. Franc Lukman,
predsednik

Dr. Melita Pivec-Stele,
tajnica

Predsednik sporoči odbornikom, da sta s podpredsednikom univ. prof. dr. V. Korošcem za Leonovo družbo izrazila sožalje na banovini. V petek, 12. oktobra sta se udeležila na postaji pozdrava Nj. Vel. kralja Petra II. in njegove matere. V četrtek, 18. oktobra se predsednik in tajnica udeležita božje službe v stolnici in žalne svečanosti na Kongresnem trgu. Predsednik zaključi sejo.

POSKUS NAČRTNEGA GOSPODARSTVA V AMERIKI.*

Dr. Ivan Ahčin.

Poseg ameriškega predsednika Roosevelta v gospodarstvo pozna javnost navadno pod imenom »ameriški eksperiment«. Pri tem so eni mnjenja, da je Rooseveltov »poskus« tako daljnosežen, da bo skoraj vplival na gospodarsko življenje tudi drugih dežel in povzročil nekako revolucijo v sedanjem gospodarstvu. Drugi pa oporekajo in trdijo, da je Rooseveltova gospodarska akcija čisto prigodnostna, porojena iz trenutne stiske, a brez logičnega načrta in tudi brez gospodarskih principov, ki bi jih vobče bilo mogoče uveljaviti.

Toda mimo prvega in drugega stališča se nam zdi verjetnejše, da Američani nimajo baš pretenzij, da bi njihovo načrtno gospodarstvo veljalo za vzorec drugim državam. Porojeno je preveč iz ameriških gospodarskih problemov in skuša predvsem ameriške potrebe zadovoljiti. Prav tako se ne bi moglo reči, da je vse skupaj le improvizacija z dneva v dan, brez določenih smernic in logike. Pregled, ki sledi, bo skušal ravno dokazati velik in sistematičen napor voditeljev Združenih držav, da smotreno pomagajo deželi iz strašne gospodarske stiske.

Navadno govorimo o Rooseveltu kot početniku ameriškega načrtnega gospodarstva. A ne povsem točno. Zametek tega, kar vidimo sedaj, je Amerika imela že med vojno. In tudi Hoover je poskušal — seveda brez uspeha — na svoj način premagati krizo, ki se je v času njegovega predsedstva pričela pojavljati v vsej ostrini.

* **Literatura**, na katero se opira pričujoči sestavek: Dr. Maurice I. Bonn, *Prosperity, la crise americaine*. Traduit de l'allemand par Blaise Briod. Paris, Bernard Grasset 1933 (XXII + 220). — Paul Alpert, *L'Economie organisée*, Paris 1933. Éd. Librairie Gallimard (str. 242). — Jaques Duboin, *La grande relève des Hommes par la Machine*, Paris 1932, ed. Les Éditions nouvelles (str. 340). — *La Revue des Vivants*, izdaja Henry de Jouvenel (14, rue de Condé, Paris 6e), marčeva številka (1934), članki: Marc Eli Ravaye, Une date: 4 mars 1933; Robert Hornung, Trois objectifs de Roosevelt; Laffon Montels, A la recherche d'une monnaie; Bertrand de Jouvenel, Au secours de l'agriculture; Frederick G. Gibson, A l'abri du nationalisme économique; William A. Anderson, L'optimisme américain. — *Dossiers de l'Action Populaire*, revue bimensuelle (Éditions Spes, Paris, 17, rue Soufflot), članki: Une grande expérience d'Économie dirigée aux Etats-Unis, št. 303 (15. avg. 1933); Les caractéristiques de l'expérience américaine, št. 307 (10. nov. 1933). Le Président Roosevelt et les fermiers américains, št. 308 (25. nov. 1933); Quelques traits de l'expérience Roosevelt, št. 226 + 327 (15. sept. + 10. oct. 1934).

1. Medvojni predhodnik sedanjega eksperimenta.

L. 1917 sta bili ustanovljeni dve mogočni organizaciji z namenom, da načrtno usmerjata dve med vojno važni gospodarski panogi. To je bila War Industries Board, ustanovljena z namenom, da smotreno porazdeljuje in posreduje vojna naročila v Ameriki. Sčasoma se je znala tako daleč uveljaviti, da je določevala celo cene izdelkom. Druga organizacija War Finance Corporation je preskrbovala potrebne kredite privatnim podjetjem, ki so svoj obrat želela razširiti. Obe organizaciji sta delovali z velikim gospodarskim uspehom in po končani vojni brez gospodarskih izgub srečno likvidirali svoje posle. Američani, ki so drugače bili vedno vneti zagovorniki gospodarskega liberalizma, so na delovanje obeh organizacij med težavnimi vojnimi razmerami ohranili najboljše spomine, dasi sta pomenjali prav za prav občutno državno posredovanje na gospodarskem polju. Ko je nastopila velika kriza 1929, so se bržkone Američani spomnili na dobre učinke medvojnih gospodarskih organizacij pod državnim vodstvom — in jih znova želeli obnoviti. Pojavili so se celo isti ljudje. Evžen Mayer, ki je med vojno vodil War Finance Corporation, je bil 1932 tudi eden izmed sotvorcev Reconstruction Finance Corporation, ki še danes posluje. Predsednik War Industries Board pa je bil Bernard Baruch, ki ga zopet najdemo z generalom Johnsonom kot sodelavca pri znani National Recovery Act.

2. Kako je Hoover skušal rešiti krizo.

Hoover, Rooseveltov prednik, je stal na stališču čistega gospodarskega liberalizma, in to tudi še potem, ko je kriza že izbruhnila. Ne le, da je pustil iti gospodarstvo svojo pot, ampak še več: enostavno je zanikal, da bi kriza kot vsesplošni gospodarski pojav sploh obstajala. Ko je že na vseh koncih pokalo, je njegova okolica še vedno vzdrževala magično in fatalistično formulo: »The prosperity is at the Corner — blagostanje že prihaja.«

Predsednik Hoover je bil uverjen, da je nastopajoči zastoj v gospodarstvu le navadna ciklična kriza, ki se ponavlja v liberalnem gospodarstvu od časa do časa — nekako na 10 let — in ki bo, kakor dosedaj še vse, tudi sama od sebe minula. Zato tudi ni verjel, da bi se nizke cene, ki so se 1930 naenkrat pojavile (bušel pšenice [27,22 kg] je od 1,28 padel na 0,75 \$, funt bombaža [0,453 kg] od 18 centov na 10 centov), ustalile ali postale celo normalne cene. Zato se Hooverjevo načrtno gospodarstvo tudi ni obračalo proti igri ekonomskih sil, ki se mu je zdela naravna, pač pa je hotel le preprečiti skrajne in najbolj nepovoljne učinke krize, da se ne bi pre-

več brutalno izdejstvovali. Po tem prepričanju odgovarjajoče so se ravnali tudi ukrepi, ki jih je napravil, da bi omejil krizo. Ti ukrepi so v glavnem težili za tem, da preprečijo nepotrebno likvidacijo drugače zdravih podjetij.

Za ta namen se je poslužil 3 sredstev:

1. Preskrba cenenege kredita, ki naj bi poživil denarni obtok in cene zopet dvignil. Da spravi več denarja v obtok, so Federal Reserve Banks dobile nalog, da kupijo na denarnem trgu, to je pri bankah, državne obveznice in jih plačajo s krožečim denarjem ali s krediti. Istotako je Zvezna banka dobila naročilo, naj obrestno mero za posojila drži kar moč nizko.

Kaj je bila posledica te politike? Banke so res dobile v svoje shrambe več denarja, ki jim ga je dajala na razpolago Federalna banka. Toda z isto točnostjo in naglostjo, kakor je denar v banke prihajal, je tudi odtekal med publiko, ki je navalila na blagajne bank in dvigala svoje denarne vloge. Šlo je samo za vprašanje hitrice, ali bo država mogla pravočasno vreči več denarja na trg kakor pa ga publika more dvigniti. Država se je odločila, da tekmo dobi, kar ji je tudi uspelo. Po nekaj tednih so banke vendarle imele v svojih blagajnah nekaj razpoložljivega denarja. Toda že je država tudi opazila, da s svojo denarno politiko na tržne cene ni nič vplivala. Denar, ki ga je izdala, je ležal v tresorih bank, ne da bi našel pot med industrijo in trgovino ter jo poživil. Podjetnik in trgovec nista imela poguma, da bi riskirala v gospodarsko tako negotovem času večja posojila. Tako Hoover s svojo finančno akcijo ni dosegel, kar je nameraval, namreč poživitev denarnega obtoka in dvig cen kot posledico večje zaposlenosti in s tem v zvezi okrepitev domačega trga.

2. Farm Board. — V drugi vrsti je mislil Hoover na rešitev kmeta. Velikanska nadprodukcija ameriških farm je bila posledica vojne. Leta 1913 je pet velikih izvoznih držav pridelalo 1,833 milijonov bušlov pšenice, leta 1930 se je na istem ozemlju pridelalo 2884 bušlov, torej za 50 % več. Ker so tudi mnoge dežele, ki so pred vojno uvažale mnogo ameriške pšenice, radi vojnih razmer bile prisiljene se zateči k avtarkiji in intenzivnejšemu obdelovanju svojega polja, je razumljivo, da je Amerika naenkrat imela mnogo pšenice preveč, ki je ni imela kam izvažati. Leta 1930 ima Amerika 360 milijonov bušlov pšenice v zalogi in cena zdrči od 3.50 \$ iz leta 1920 pod 1 \$. Isto je z bombažem. Zaloge bombaža, ki so 1925 znašale 2 milijona bal, se 1932 dvignejo na 10 milijonov. Tobakove zaloge se od 500 milijonov funtov iz l. 1925 pomnože l. 1932 na 800 milijonov funtov. Riža l. 1925 ni nič v zalogi, 1932 pa nad eno milijardo baril itd.

Socialne posledice nove situacije so za farmarja bile porazne. Ako je bila pšenica po 1 \$ bušel in bombaž po 18 centov, je ravno tesno mogel pokriti svoje lastne stroške in skromno vzdržati svojo družino. Za odplačevanje dolgov mu ni ostalo ničesar. V povojnih letih pa je bilo normalno, da so ljudje kupovali farme na kredit v upanju, da jih bodo z dobrim donosom letine v nekaj letih mogli odplačati. Nad 40 % vseh kmetij je še lani bilo pod hipoteko. Vknjižbe na kmečka zemljišča so lani presegle vsoto 8 milijard 500 milijonov \$, to je kakih 650 milijard Din.

Ni težko predstavljati si položaj kmeta, ki je nastal po strahotnem padcu cen vseh kmečkih proizvodov 1930, ako si je n. pr. na zemljišče, vredno 100.000 \$, izposodil 1925 kakih 40.000 \$. Pšenica je izgubila več kot polovico svoje vrednosti. V istem razmerju je izgubila vrednost tudi zemlja. Farmar je izgubil svoj investiran denar in vrednost zemlje je predstavljala komaj še toliko, da so bile krite zahteve upnikov. Tako je takšen zadolžen kmet prav za prav prišel ob svojo zemljo in postal le še delavec v službi upnika.

Država, hoteč odpomoči temu stanju, je ustanovila Farm Board. Bil je to gospodarski organizem, ki je razpolagal s 500 milijoni \$ razpoložljivega denarja. Prvo svojo nalogo je spočetka videl v tem, da je pospeševal razne zadrugne organizacije med farmarji, ki so se prizadevale kontrolirati in omejevati proizvodnjo. Dajal jim je posojila, da so žito nakupovale, ga spravile v žitnico in čakale na ugodnejše prodajne razmere. Višina posojila je znašala do 90 odstotkov cen pšenici in bombažu, kakor je bila trenutno na trgu. Torej za funt bombaža, ki je na trgu notiral 18 centov, je Farm Board posodil zadrugi 16 centov, da ga je kupila od proizvajalca, za bušel pšenice, ki je stal na trgu približno 1 \$, pa 80 centov.

Toda cene so kmalu še nižje padle in ker zadruge niso imele lastnega kapitala, so ogromne zaloge bombaža in žita zapadle enostavno v last Farm Boarda. Ta je potem iz svojih zalog prodajal z občutno izgubo, nekaj žita je podaril Rdečemu križu, drugega je zamenjal za brazilsko kavo itd. Ob likvidaciji 1933 je Farm Board po treh letih delovanja izkazala 200 milijonov čiste izgube pri kapitalu 500 milijonov \$. Akcija se je popolnoma ponesrečila, saj je pšenica padla celo na 40 centov za bušel in bombaž od 16 na 6 centov za funt.

3. Reconstruction Finance Corporation. — Druga slaba stran ameriškega gospodarstva v letih krize je bilo premalo solidno zgrajeno bankarstvo. Najprej je bilo preveč bank z malim kapitalom. Leta 1929 jih je bilo 25.000, od teh nad polovico z manjšim kapitalom kot 100.000 \$. A ne samo, da je bilo preveč bank, imele so tudi preveč vlog. Leta 1929 so vloge v bankah

znašale 50 milijard \$. Kriza jim je znižala vloge za kakih 10 milijard, ki so jih morale banke izplačati iz tekočih zalog; kar je ostalo, seveda tudi ni vse likvidno, ampak je večina investirana v podjetjih.

Sicer pa Amerika nima velikih denarnih zavodov s številnimi podružnicami, kakor jih pozna Evropa. Takšne denarne organizacije so prepovedane z zakonom o trustih. Ima večinoma le majhne banke. Bančni polomi so zato v Ameriki običajen pojav. Še v letih normalnega gospodarstva so našeli 500 do 600 bankrotov na leto. Leta 1930 je moralo zapreti 1000 bank in vlagatelji so izgubili 700 milijonov \$ svojih vlog.

Hoover je hotel pomagati bankarstvu. V ta namen je ustanovil *Reconstruction Finance Corporation*, ki je razpolagala z 2 milijardama razpoložljivega denarja. S tem kapitalom naj bi bilo pomagano kreditnim zavodom proti paniki vlagateljev, posebej naj bi se podprle železnice, kjer je investiranih ogromno ameriških prihrankov. V 13 mesecih, kar je *Reconstruction Finance Corporation* bila v veljavi, je od ogromne vsote, ki ji je bila na razpolago, posodila 1800 milijonov \$.

Toda s kakšnim uspehom?

Dejstvo je, da so tisti dan, ko je Hoover zapustil Washington, vse banke zaprle svoja vrata. Tako tragično se je končal Hooverjev poskus z »načrtnim gospodarstvom«.

Poglejmo sedaj, kaj se je Hooverov naslednik Roosevelt naučil iz skušenj svojega malo srečnega prednika in kakšen je njegov način reševanja gospodarske krize.

3. Rooseveltov eksperiment.

a) Rooseveltova teorija o krizi.

Predvsem je Roosevelt imel že od začetka o značaju krize drugačno mišljenje kakor Hoover.

Hoover je mislil, da gre za navadno periodično gospodarsko motnjo. Roosevelt je nasprotno prepričan, da je obstoječa gospodarska bolezen mnogo bolj resna in splošna in da ji ni primere v zgodovini. Po njegovem mnenju je gospodarska kriza najprvo pokazala, da mora dobiti Amerika znova pravilen odnos do ostalega gospodarstva v svetu, s čimer bo samo po sebi podana tudi smernica, kako urediti odnos in razmerje med raznimi gospodarskimi panogami tudi doma v Ameriki.

V pogledu na svetovno gospodarstvo prizna Roosevelt in njegova okolica čisto pošteno, da je slavljen ameriško blagostanje bila posledica čisto izjemnih razmer. Med vojno je Amerika ogromno zaslužila ter razvila svoje poljedelstvo in svojo industrijo ne le,

da krije lastne potrebščine, temveč tudi potrebe velikega dela močno obljudene Evrope. Tudi prva povojna leta je Amerika bila še vedno v izredno ugodnem gospodarskem položaju. Poljedelsko in industrijsko ruinirana Evropa je rabila ameriških sirovin in strojev. Pa tudi ves ostali svet je bil odprl njenemu izvozu, ker so morale evropske države v prvi vrsti misliti na obnovo svojega lastnega gospodarstva in obnovitev domačega trga.

Poleg zelo ugodnega zunanjega trga pa je v prvih povojnih letih ameriška industrija tudi doma našla zelo mnogo povpraševanja po vsemogočem blagu. Tudi tu je bilo treba zadostiti mnogim potrebam, zlasti ker se je med vojno industrija osredotočila predvsem na izdelavo vojnih potrebščin. Dobro idoča industrija je plačevala tudi visoke plače in s tem večala in krepila domači trg.

Toda izjemne razmere, ki so omogočile tako mogočen razmah vseh gospodarskih panog, so polagoma izginile. Evropa se je ne le industrijsko opomogla in more zopet zadostiti svojim lastnim potrebam, temveč je celo postala močen konkurent ameriškemu izvozu tudi na drugih kontinentih. Za Združene države je prišel konec privilegiranega gospodarskega stališča in treba je sedanje stanje smatrati za normalno.

A ne le v pogledu zunanje gospodarske situacije je potrebno gledanje z drugimi očmi, tudi doma v Ameriki je treba znova upostaviti gospodarsko ravnovesje. Kakšno je v tem oziru stališče Roosevelta?

V deželi, ki v tako veliki meri gospodarsko zadostuje sama sebi, kakor Amerika, — tako misli Roosevelt, — ne more blagostanje zaviseti edinole od visokega stanja cen. Blagostanje more biti v prvi vrsti sad harmoničnega ravnovesja med raznimi panogami narodne proizvodnje. O krizi konsuma se ne more govoriti. Ker vsak konsument je najprvo producent in njegova kupna moč obstaja v proizvodnji njegovega dela in donosu njegove službe. Ako proizvodi in služenje (service) pridejo na trg v pravem razmerju in po pravih cenah, ki omogočajo popolno izmeno enega z drugim, tedaj nastopi blagostanje. Potem se blago ne kopiči po skladiščih in tudi ni brezposelnosti. Ako pa pride do nesorazmerja med raznimi elementi proizvodnje, nastopijo motnje v izmeni in splošno blagostanje pade. Kajti v sedanjem gospodarskem sistemu ni mogoče, da bi katerakoli gospodarska skupina izgubila svojo kupno moč, ne da bi se znižal življenjski standard vsega naroda.

V Ameriki pa je bilo ravnovesje med posameznimi gospodarskimi panogami po vojni porušeno. Cene poljedelskim proizvodom po 1920 niso bile v nikakem pravem razmerju s predvojnimi cenami. Bile so mnogo prenizke. Celo 1929, torej na višku blagostanja, je

kmet mogel kupiti le 91% tistih industrijskih proizvodov, ki jih je kupil pred vojno. Kriza je to neugodno razmerje še bolj poslabšala. L. 1933 je mogel kmet kupiti le še 50% industrijskih proizvodov, kakor jih je kupoval 1914. Cene žitu so nazadnje tako padle, da niso niti več krile prevoznih stroškov na trg in farmar, namesto da bi za žito dobil gotovino, je sprejel od železnice le račun za doplačilo prevoznih stroškov.

Rooseveltove nazore gléde gospodarske krize smo s tem bistveno podali. Važno je sedaj, s kakimi sredstvi misli predsednik, da bo mogoče stanje izboljšati. V ta namen je Roosevelt izdal dva zakona, ki po svojem obsegu in važnosti nista navadna zakona, ampak bi se mogla primerjati s fašistično Carta del Lavoro. To sta zakon o poljedelstvu: *Agricultural Adjustment Act* (A. A. A.) in pa zakon o trgovini in industriji: *National Recovery Act* (N. R. A.). Prvi je javnosti manj poznan, čeprav je vsebinsko izvirnejši in pomembnejši kakor drugi. Začnimo pri njem.

1. Kakšni so principi zakona *Agricultural Adjustment Act*? A. A. A. hoče prvič upostaviti isto razmerje med cenami poljedelskih proizvodov in cenami industrijskih izdelkov, kakor je bilo pred vojno, to je v dobi 1909—1914. Drugič: Konsument naj ne plača za poljedelske proizvode večje vsote od svojih dohodkov kakor jo je plačeval pred vojno. Treba pa je takoj povedati, da se iz vsega zakona vidi stremljenje, zvišati cene kmečkim produktom in da je konsument dobil v zakonu le neko načelno zadoščenje.

Kako skuša Roosevelt dvigniti cene poljedelskim proizvodom? V prvi vrsti s finančnimi posojili in pa s propagando, da odvrne farmarje od nadprodukcije. Kakor je omenjeno, vidi Roosevelt korenino poljedelčevega zla v tem, da je v dobi konjunktura pričel obdelovati preveč polja. Zato je samo tistemu farmarju obljubljena denarna odškodnina, ki se s pismeno pogodbo zaveže, da bo posejal manjšo posetev. Kdor ne pristane na redukcijo svoje proizvodnje, tudi ne dobi denarja.

Kakšni so bili prvi rezultati tega zakona? Najprvo, kar tiče bombaža. Predvidoma bi Amerika pridelala 1933 okrog 17 milijonov bal bombaža. Obetala se je sijajna žetev, kakor je že vrsto let ni bilo. Preostanek nad normalno porabo se je cenil za 4 milijone bal, ki bi moral v skladišča, kjer je že bilo 13 milijonov bal v zalogi. Vlada je dosegla pri farmerjih, da niso pobirali na površini 10 milijonov akrov, to je na dobri četrtini vseh bombažnih nasadov. Tako so dejansko res spravili le 13 milijonov bal, za kolikor je bil konsum predviden. Seveda je imelo to tudi takoj vpliv na cene. Pred krizo je bombažna žetev kmetijstva vrgla približno 1,250 milijonov dolarjev. Leta 1932 samo še 400 milijonov; toda takoj naslednje leto 1933

so zaradi pravkar opisanega manevra vlade cene zopet poskočile toliko, da je bila žetev prodana za 860 milijonov \$. Poleg tega pa so kmetje dobili od vlade, ker niso pobrali vsega bombaža na plantažah, 161 milijonov dolarjev odškodnine.

Podobno je bilo tudi s pšenico. Posetev za 1933 je bila že končana, ko je A. A. A. stopil v veljavo. Zato vlada ni smatrala, da bi bilo koristno uničevati žetev spričo tolike lakote in brezposelnosti med delavstvom. Toda za 1934 je 80% farmarjev podpisalo pogodbo in se zavezalo, da zmanjša posevke. Jeseni je žetev res bila toliko manjša, da so še iz starih zalog prodali okrog 150 milijonov bušlov pšenice.

Vsakdo bo vprašal, kakšno pa je trenutno razmerje med cenami poljedelskih in cenami industrijskih proizvodov?

Spočetka so cene kmečkih proizvodov zelo narasle, celo do 60 % v primeru z l. 1932, pozneje pa so zopet občutno popustile. Rezultat konec leta 1933 — da preskočimo razne faze — je bil za kmeta končno le ugoden, ker so kmečki proizvodi v primeri s cenami industrijskih proizvodov, ki so tudi narasle, vendarle obdržali izboljšek v ceni za 10%.

2. Poglejmo še zakon o trgovini in industriji, *National Recovery Act* (N. R. A.), ki je v Evropi bolj znan kakor zakon o kmetijstvu. Kljub temu pa o N. R. A. krožijo marsikje napačni pojmi in mnogi so celo govorili, da gre za socializacijo trgovine in industrije. Američani so namenoma pustili takšno mnenje v zunanjem svetu, ker so tudi oni hoteli poudariti, da ima N. R. A. predvsem namen pomagati delavstvu, dasi v resnici prinaša važne ugodnosti tudi za podjetnika.

N. R. A. namreč odpravlja zakon o trustih (*Sherman Act*), kar pomenja za kapital ogromno ugodnost. Za to naj pa kapital kot protiuslugo prizna delavski kodeks. To je v enem stavku povedana vsebina N. R. A.

V dobi blagostanja Američani proti zakonu o trustih niso preveč godrnjali, kajti za slehernega sposobnega se je našel prostor na soncu. Ko pa je nastopila kriza, pa je prepoved združevanja kapitala ameriško gospodarstvo neprijetno občutilo. Kajti treba bi se bilo pogajati s sorodnimi podjetji, določevati cene, omejevati produkcijo, kar gre seveda najlažje v skupni organizaciji, to je v kartelih in trustih, ki pa so bili prepovedani. Podjetniki so opazili, da si nehotе konkurirajo in marsikdo je podaljševal svojo gospodarsko agonijo na ta način, da je prodajal pod ceno.

Posledico tega medsebojnega boja je v prvi vrsti občutil delavec. Podjetniki so delovni čas vedno bolj podaljševali, a obenem zmanjševali plače. Podjetnik je navadno sprejemal naročila po izredno

nizkih cenah, največkrat s poogojem, če se mu posreči sporazum z delavstvom. Sklical je del svojega odpuščenega delavstva in mu rekel: »Ponudeno mi je naročilo, ki bi vam dalo mesec dni zaslužka. Toda sprejeti ga ne morem, ako vi sami ne pristanete na izredno znižane plače, kar bo še vedno boljše kot nič.« Največkrat so brezposelni ponudbo sprejeli. Tako je prišel nepričakovano hitro konec visokim delavskim plačam, ki so bile svoje dni ponosen znak ameriškega blagostanja.

Mnogi podjetniki so se kljub prepovedi organizirali v truste, torej protizakonito. Ako so bili naznanjeni, so imeli opravka s sodiščem, ki je bilo kmalu preobremenjeno s tovrstnimi tožbami in procesi. Zato je zanimivo, da je najvišje državno sodišče prvo dalo pobudo, naj bi se Sherman Act odpravil. To se je zgodilo dva meseca prej (13. marca 1933), preden je N. R. A. postala zakon. Pravosodje je torej, kakor mnogokdaj, tudi tu prehitelo zakon!

Toda preidimo k samemu zakonu. Kaj je njegov namen? »Spremeniti divjo konkurenco v konstruktivno medsebojno tekmo in stremeti povsod za gospodarskim sodelovanjem, kjerkoli ga pametna politika priporoča«, kakor slove besedilo motivacijskega poročila. Vsak bo priznal, da na tem ni niti malo socialističnega in še manj revolucionarnega. Morda so vsaj s r e d s t v a, ki jih zakon uporablja, ostrejša? Zakon naroča, naj vsaka industrijska panoga izdela kodeks, imenovan »zakonik za pošteno tekmovanje«. Kodeks naj izdela in redigira vsaka trgovska in industrijska skupina sama za sebe. Potem jih mora predložiti v pregled in potrditev predsedniku republike. Ako predsednik kodeks odobri in podpiše, dobi obvezno zakonsko moč. Samo v slučaju, da kaka trgovska in industrijska panoga ne bi hotela izdelati takšnega zakonika, le tedaj si ga predsednik po izvršeni anketi da sam izdelati in ga ji podpiše kot obvezen zakon. Dosedaj se predsedniku še v nobenem primeru ni bilo treba poslužiti svoje pravice, ker so vse trgovske in industrijske skupine rajši same izdelale in predložile zahtevane zakonike.

Najvažnejša določba zakonika je ona, ki podpisnikom daje pravico, da se med seboj sporazumejo glede ureditve proizvodnje in tudi določitve cen, ako se jim zdi to potrebno. Dosedaj je cene določila le barvarska skupina, vsi drugi zakoniki pa imajo le splošno določilo, naj se ne prodaja pod ceno. Druga, prav tako važna določba daje trgovskim in industrijskim skupinam pravico, da se obrnejo na predsednika in ga naprosijo za posredovanje, ako bi kaka industrijska panoga bila zaradi inozemske konkurence ogrožena v svojem obstoju. V tem primeru ima predsednik pravico, da na zadevno inozemsko blago zviša carino ali pa določi kvoto.

Vsak zakonik mora obsegati tudi določbe, ki pridejo v prilog delavstvu. In sicer ima delavec pravico, da se ali osebno pogaja s podjetnikom ali pa s posredovanjem svoje delavske organizacije. Vsak kodeks mora nadalje obsegati natanko določen maksimum dnevnih in tedenskih delovnih ur; potem višino plač za vsako delavsko kategorijo; dalje minimalne plače pri rekordnem delu; ureditev ženskega dela; izločitev otrok do določene dobe iz delovnega procesa. Torej nič novega, česar ne bi moderna socialna zakonodaja v naprednejših evropskih državah že davno poznala. Novo je bilo le za Ameriko, ki do tega trenutka kake socialne zakonodaje sploh poznala ni.

Poglejmo sedaj še nekaj števil! Na prvi pogled se zdi, da je akcija N. R. A. uspela. Jeklena industrija, ki je 1932 imela v obratovanju le 20% svoje kapacitete, je svoje obratovanje spomladi 1934 zvišala na 34% celotne kapacitete. Gradbena industrija zaznamuje z ozirom na lansko leto 200% napredek. Prodaja avtomobilov se je zvišala za 100%. Veliki oblačilni magazini so našli 18% več odjemalcev kot prejšnja leta. Še več: posrečilo se je zaposliti jeseni 1933 kakih 30% več delavstva kot jeseni prejšnjega leta.

Poživiljenje gospodarstva je torej neoporečno. Vprašanje je le, ali je posledica »načrtnega gospodarstva« ali pa razvrednotenja dolarja. Zdi se, da je drugo verjetnejše kakor prvo. Kajti dejansko izboljšanje za ljudske mase ni tolikšno, kot na prvi pogled kažejo številke. Rekli smo že, da je nova zakonodaja pomagala farmerju, da svoje proizvode prodaja 10% dražje, kot jih je prej. Za mnogo več se tudi položaj delavstva ni izboljšal. Za delavce, ki niso bili brezposelni, pomenja N. R. A. povprečno 9% izboljšanja pri plačah. Ako pa se vzame, da so se cene potrebščinam dvignile tudi približno v istem razmerju, potem ne moremo niti reči, da se je kupna moč delavstva povečala. Nekaj čisto drugega je seveda z delavstvom, ki je bilo prej brezposelno. Prišlo je nanovo do zaslužka okrog 4 milijone delavcev in so predvsem ti tisti, ki so pomnožili kupno moč občinstva.

Preostane nam le, da v kratkem omenimo Rooseveltove odredbe na strogo denarnem področju.

b) Rooseveltov finančni eksperiment.

Dejstva so prilično znana. Dne 19. aprila 1933 je predsednik razglasil, da Amerika opušča zlati standard za svoj dolar. Dolar je pričel padati in je v našem denarju veljal nekaj časa komaj 45 Din. Zakaj je dolar padel? Ker so ameriški kapitalisti, kakor hitro so zaslutili, da hoče vlada znižati vrednost dolarja, pohiteli s svojim

kapitalom v inozemstvo, predvsem v Anglijo in Francijo. Vlada je beg kapitala iz dežele mirno gledala, ker je učinkoval v pravcu, ki si ga je želela: padec vrednosti dolarja. Toda izvoz kapitala se je kmalu vnesel. Kapitalisti so pričeli razmišljati, če ne bi kazalo spraviti dolar zopet v domovino in v hitrici profitirati od razmeroma nizkih cen, ki so se pojavile na domačem ameriškem trgu. Zlata reka je pričela teči zopet nazaj proti Združenim državam. Nihanje zlata med obema obalama Atlantika pa še do danes ni povsem prenehalo.

Labilno stanje dolarja, ki ga je vlada namenoma povzročila, je vsaj provizorno bilo treba končati, ko je vlada pričela iskati notranje posojilo. Končno se je Roosevelt le odločil in odredil začasno stabilizacijo dolarja z 59 centi prejšnje paritete z zlatom. Zunanji svet seveda zanima, ali je to res samo začasna ali pa je definitivna stabilizacija dolarja. Odgovoriti bi mogel edinole Roosevelt, ki sam osebno vodi vso akcijo, ki pa se dosedaj v tem pogledu še ni izjavil.

Devalvacija dolarja je za Ameriko brez dvoma imela velik pomen. Na notranjem trgu se je posrečilo znatno dvigniti cene, denarni promet je znova oživel, farmar je pričel plačevati obresti in davke. Predvsem je pa devalvacija dolarja ugodno učinkovala na ameriški izvoz. Amerika je velika izvozna država; njeno blago je na mednarodnem trgu zopet konkurenčno, ker ima dolar nižjo vrednost. Amerika zopet uspešno tekmuje z Anglijo, ki je vprav zaradi interesov svoje izvozne politike že prej devalvirala svoj funt. Zato se zdi verjetno, da že zaradi izvoza Amerika ne bo pustila, da bi dolar prišel nazaj na svojo prejšnjo višino.

Sklep.

Sestav slehernega državnega gospodarstva, zlasti pa še gospodarstva tako ogromne in gospodarsko raznolike države, kakor so U. S. A., je tako mnogovrsten in kompliciran, da je v tako kratkem pregledu bilo mogoče omeniti le glavna dejstva, ki kažejo poskus, voditi načrtno državno gospodarstvo. Veliko jih je v Ameriki in drugod po svetu, ki odrekajo Rooseveltovim eksperimentom, kakor je v uvodu omenjeno, vsako vrednost. Toda to je krivična sodba. Moramo vedeti, da je kriza, ki jo preživlja Amerika, pahnila široke ljudske plasti v tem občutnejšo revščino, čim ugodnejši so prej bili njihovi življenjski pogoji. Amerika je pri reševanju krize res da segla po sredstvih, ki so jih druge države neprijetno občutile. Morala je slišati očitke, da je brezobzirna in egoistična. Toda pri reševanju gospodarske krize se nobena država ni ozirala na korist drugih ne Francija ne Anglija ne Nemčija ne Sovjeti s svojim dumpingom.

Gotovo je treba obžalovati, da je med državami tako malo solidar-
nosti, ki bi gotovo prej privedla do ublažitve splošnega gospodar-
skega zla, ki tare ves svet. Toda ni v redu, ako kdo od bližnjega
nekaj zahteva, česar sam noče storiti.

Razen tega ni Roosevelt dosedaj še z ničemer pokazal, da bi
sedanji položaj hotel spremeniti v trajno in normalno stanje. Vsi
zakoni, o katerih smo govorili, so bili izdani kot »zasilni zakoni«,
N. R. A. je bila izglasovana le za dve leti. Seveda je drugo vprašanje,
če bo že po tako kratki dobi Amerika res izšla iz krize. Verjetno je,
da bodo »nenormalna« leta gospodarske depresije še trajala vrsto let
in da bo Amerika prisiljena še in še segati po izjemnih zakonih.
Z drugimi besedami: nekoč gospodarsko tako srečna in procvitajoča
»mlada« Amerika postaja polagoma »stara« zemlja in pričinja deliti
tudi usodo starih držav z vsemi njihovimi gospodarskimi neprijetnost-
mi, — razen seveda, če bi se širokopoteznim in vedno podjetnim
Američanom posrečilo, da postavijo svoje gospodarstvo na temelj
drugega gospodarskega reda, kakor je kapitalistični, ki je osnovna
korenina sedanjih gospodarskih težkoč. V tem primeru bi seveda
Evropa najbrž ne oklevala mnogo, da posnema svojo mlajšo sestro
onstran Atlantika.

MODERNO PRIRODOSLOVJE O ČASOVNOSTI SVETA.

Ivo Pirkovič, cand. ing.

A. Irreverzibilni prirodni procesi in časovnost sveta.

Velik pomen naravoslovnih znanosti je v dejstvu, da človeka
usmerjajo in mu dajejo trdno oporo v ustvarjanju miselnosti. Pa so
te znanosti velikega pomena zlasti v razdobjih, ki morajo — opiraje
se na nova izkustva in empirična dognanja — stare teorije opuščati
ali jih spreminjati, ne prizanašaje dostikrat svojim osnovam. S tem
pa izgublja trdna tla tudi na stare teorije vezano človekovo pojmo-
vanje fenomenalnega sveta. Iz tega razloga gredo danes interesi za
naravoslovne vede iz krogov strokovnjakov, oplojajo filozofu njegovo
delo in zajemajo v nemali meri tudi laični svet.

Tudi znanost pozna umirjeno evolucijo, razvojne krize in končno
revolucijonarne pokrete, ki spravljajo — čeprav le za kratek čas —
iz tirov človekovega duha, dokler si ne utare novih, trdnejših poti.
Pomislimo le na zadnja desetletja, ko so tako kritično posegli v
znanost Mach, Einstein, Planck, Eddington in drugi ter tako rekoč
na mah uničili stoletno delo preteklosti.

Zlom »klasične znanosti« v naši dobi sili po svoji pomembnosti v ospredje in celo v auditorij laičnega sveta. Zakaj prav ta zlom prinaša na svojevrsten način v mrtvo materijo zopet živega duha, v fizikalni mehanizem osvobojenje one ideje večne železne nujnosti, ideje, ki se je v prejšnjem stoletju vedno trdneje zakoreninjala v znanstveno mišljenje. Prinesel nam je silno važno spoznanje, da je mehanistično orijentirani prirodoslovec polpretekle dobe zmotno zgrabil svet svojih čutil, kot človeškemu razumu skozi in skozi doumljiv mehanizem in identificiral modele svojih znanstvenih konstrukcij (elektron, atom, nihanje etra etc.) z objektivnostjo samo. Staro Pilatovo vprašanje: kaj je resnica?, odmeva danes glasneje, kot kdaj prej. V kakšnem odnosu je svet naše predstave do objektivnega? Sta li identična? Kakšna je njegova usoda v prostoru in času? Kakšno je končno v njem naše mesto?

Ne le da gre danes naše mišljenje na čisto nova pota v zadevah zgolj podrejenega pomena, marveč nam nova znanost prinaša dokaj ostre obrise rešitev eminentno važnih problemov, ki so kot osrednja vprašanja že v davni mučila človeka in mu po svojih rešitvah narokovala miselnost in svetovni nazor.

Kot eno najizrazitejših vprašanj take narave, je vprašanje časovnosti našega fenomenalnega sveta. Zgodovinsko se pojavlja v zvezi z nepovratnimi (irreverzibilnimi) procesi, t. j. s procesi, katerih potekanje je zakonito enoveljavno določeno, ne da bi se moglo kdaj v svojem teku obrniti. Tako je entropija svoj čas zapečatila usodo svetu, čeprav so nekateri (Arrhenius) iskali več ali manj prisilnih rešitev sveta iz objemov »toplotne smrti«.

Dokler je bil zakon izenačevanja toplotnih potencialov tako rekoč edini poznani irreverzibilni prirodni proces, je padala nanj vsa teža filozofskih razglabljanj o časovnem značaju čutnega sveta. Novejši razvoj je izrinil, spričo spoznanja novih nepovratnih dogajanj v prirodi, entropijo v ozadje in jo potisnil skoro na nivo praktičnega tehničnega pravila. Spoznali smo namreč natančneje njeno pravo naravo, ki ni v svoji enoveljavni usmerjenosti nikaka železna nujnost, marveč zgolj praktično pravilo, ki daje v vsakem trenutku le najverjetnejše notranje stanje molekularnega sistema mehaničnih gmot. Tu je bila Ahilova peta vsakega razlaganja časovnosti sveta, ki se je opiralo na entropijo.

Kakšne nove irreverzibilne procese pa odkriva moderno prirodoslovje v svetu? To bi bilo predvsem končno uničenje sveta po njegovem notranjem razkroju — razpadanju materije oziroma prehajanje klasično pojmovane materije preko energijskih oblik v končno amorfno homogeno praformo, ki so jo nekateri imenovali prostor. Dokaj logično je izgrajena v tem zmislu teorija »energije absolutnega

ničlišča« (Nullpunktsenergie), ki pozna končno energijsko formo, v kateri energija fizikalno več ne obstaja. Ako osvojimo namreč tezo, da je fizikalna le izprememba, moramo res v totalni nivelizaciji energijskih oblik videti fizikalno uničenje sveta.

Ni se pa še dobro izoblikovalo spoznanje teh dejstev, že je astronomija zasledila čisto nove oblike konca, ki grozi nepovratno zajeti ne notranje strukture, marveč svet v celoti in ga uničiti na nenavaden način. Zdi se namreč, da je v globinah kozmičnih prostorov opaziti znamenja nekakšne eksplozije vesoljstva, ki ga mora pri značaju nepovratnosti voditi — kakor bomo videli — v nenavaden konec.

Čeprav časovno najmlajše, hočemo vendar v prvi vrsti temu dogajanju posvetiti nekaj več pažnje, ker nam iznaša res nove poglede na svet kot celoto.

B. Dopplerjev efekt in dilatacija sveta.

Iz vsakdanjega izkustva poznamo pojav, da avtomobilski in lokomotivski signalni ton menja svojo višino v trenutku srečanja, to je, ko zvočilo preide iz približevanja v oddaljevanje ali obratno. Višina tona v splošnem torej ni samo fizikalna karakteristika zvočila, ampak tudi izraz medsebojnega kinematičnega stanja. Pri relativnem približevanju zvočila udarja v opazovališče — kar je lahko uvideti — več zvočnih valov (ton je višji), kakor pri oddaljevanju (ton je nižji). Ker je višina tona in medsebojno kinematično stanje zvočila in opazovališča enoveljavno določeno, moremo obratno iz sprememb v višini tona sklepati na izpremembe hitrosti relativnih gibanj.

Tudi svetlobni vir bi imenovali s klasičnim izrazom etersko zvočilo. Tudi svetloba je nihanje določene frekvence (frekvenco imenujemo število opazovanih nihajev v vsaki sekundi). Tudi svetloba menja pri spremembah relativnih gibanj svetila — po prejšnji akustični analogiji — višino, kar občutimo kot spremembo barve opazovane svetlobe. Če imenujemo svetlobo elektromagnetno valovanje, je barva svetlobe funkcija frekvence elektromagnetnega valovanja. Mislimo si svetilo monohromatične barve (take, ki je ni mogoče s prizmo razstaviti v več komponent) frekvence f_0 , ki se giblje v odnosu k našemu opazovališču s hitrostjo v . Opazovana frekvenca sledi iz elementarne relacije

$$f = f_0 \pm \frac{v}{\lambda} = f_0 \left(1 \pm \frac{v}{c} \right)$$

pri čemer velja znak $+$ za približevanje in $-$ za oddaljevanje svetila in pomeni λ valovno dolžino in c svetlobno hitrost. Če nam je obratno znana osnovna frekvenca svetlobe, ki jo neko oddaljeno telo izžarja

in frekvenca, kakršno moremo mi opazovati iz svojega stališča, si moremo iz gornje enačbe izračunati hitrost gibanja svetila:

$$v = \frac{c}{f_0} (f - f_0)$$

Če je opazovana frekvenca (katero merimo) f manjša od osnovne frekvence f_0 , s katero svetloba v resnici niha, je izraz za v negativen, t. j. svetilo se od nas oddaljuje, če pa je f večja od f_0 , je v pozitiven, svetilo se nam približuje. Ta pojav imenujemo Dopplerjev efekt.

Presenetljiv rezultat moderne astronomije je dejstvo, da kažejo vse kozmične megle, ki jih dosežejo naši tudi največji teleskopi, Dopplerjev efekt in sicer v toliko močnejši meri, kolikor bolj so oddaljene od nas. Če namreč opazujemo svet kot celoto, imajo posamezna kozmična telesa brezpomembno vlogo. Važni so le zvezdni sistemi — kozmične megle — ki so nekaka samostojna telesa višjega reda, raztresena po neizmerni praznini prostora. Vse zvezde stalnice našega neba z našim solničnim sistemom vred, pripadajo taki kozmični megli, ki jo imenujemo Rimsko cesto.

Da se končno v vesoljstvu vse giblje in da ni ničesar trdnega, so slutili že Grki. Bolj preseneča dejstvo, da pri številnih opazovanjih in meritvah pri ogromnem številu znanih megla niso našli niti ene, ki bi se — sodeč po Dopplerjevem efektu — nam približevala, marveč se vse oddaljujejo v radialnih smereh navzven. Kozmične megle izpraznjujejo in redčijo prostor astronomskih teleskopov in se umikajo iz nam dosežnih razdalj. Račun je pokazal, da bi morali vsakih 1300 milijonov let premere daljnogledov podvojiti, ako naj bi opazovane megle obdržali v zornem polju.

V gibanju kozmičnih megla se kaže po meritvah Hubble-ja iz l. 1929 posebna zakonitost, ki povezuje hitrost gibanja megla in njihovo oddaljenost od nas: Hitrost narašča premo sorazmerno z razdaljo. Če nam je hitrost neke megle znana, potem vemo, da bo pri dvakrat oddaljenejši megli tudi njena hitrost dvakrat večja. Ta silno preprosta zakonitost je vodila do zaključka, da se naše vesoljstvo eksplozivno razteguje. Mislimo si na atomu eksplodirajočega plina opazovalca, ki meri — kakorkoli že — hitrosti sosednih molekul. Dognal bo, da je hitrost molekul v elementarno premi odvisnosti od njihovih razdalj od opazovališča. Torej natančno isti zakon, kakor ga opazujemo v vesoljstvu.

Zgornje slike gibanje megla torej ne smemo razlagati kot odmikanje od našega opazovališča, marveč kot splošno dilatacijo materijelnega sveta, brez fiksne središča, podobno kakor ne moremo govoriti o centričnosti pri raztegovanju plinov. Središčna

simetrija je le navidezna. Natančno isto sliko dilatacije bi dobili tudi iz poljubnega drugega opazovališča v vesoljstvu.

Hitrost recesije (odmikanja) megla je ocenil Hubble na okroglo 170 km v sekundi na vsakih milijon svetlobnih let oddaljenosti.¹ Če je torej megla oddaljena n svetlobnih let, je njena hitrost $n \times 170$ km na sekundo.

Tej prvi makroskopski sliki vesoljstva moramo dati še življenja v času, zakaj bolj od sedanjosti nas zanima »temna preteklost« in »zagonetna bodočnost«. Za poznejšo matematično formulacijo je potrebno omeniti, da narašča hitrost ekspanzije v času tako, da se po vsakih približno 1300 milijonov let podvoje vse medsebojne razdalje kozmičnih megla, medtem ko megle same svojih razsežnosti vsaj znatno ne menjajo.²

Moderna astronomija nam podaja torej svet, ki se z vso vsebino kozmičnih megla razteguje, kakor se na primer razteguje komprimirana plinasta greda po navadnem sproščanju zunanjih vezi. Da je to res prava eksplozija, bomo uvideli, ako pomislimo, da se na mejah prostorske krogle, ki predstavlja polje naših opazovanj, gibljejo meglasti sistemi že s hitrostmi α -žarkov, t. j. okroglo 25.000 km na sekundo in da te hitrosti še naraščajo onkraj naših optičnih meja. Če še pomislimo, da mora pri značaju irreverzibilnosti teh pojavov čas v svojem teku pospešiti opazovalne hitrosti v nepojmljive vrednosti, nam stopa pred oči neizbežna smrt fizikalnega sveta, kakršne se znanost do danes ni nadejala.

¹ Razdalje merimo v astronomiji s svetlobnim letom, ki predstavlja razdaljo 9,4608.10¹² km, t. j. pot, ki jo premeri svetlobni žarek v enem letu.

² Posebej moramo opozoriti na veliko važnost te le navidezno malo pomembne okolnosti. Predpostavljamo n. pr., da je ekspanzija sveta takega značaja, da ne prizanaša prav nobenim prostorskim dimenzijam, da se n. pr. vse v istem času podvoje. Potem bi tako raztegovanje vesoljstva ostalo za nas neopazno. Vse razsežnosti bi merile vključno raztegovanju vedno enako število dolžinskih enot, zakaj enako bi se deformirale tudi merske priprave. Taka deformacija je transcendentnega, nefizikalnega značaja. Matematični študij prostora nam daje še več primerov prostorskih deformacij transcendentalne narave. To so zlasti deformacije, ki puste invariantno prostorsko krivino, pri čemer je ta zahteva šele potreben, ne pa že tudi zadosten pogoj.

Omenimo pa še možnost, da splošna in enotna dilatacija prizanese v vsem svetu eni edini fizikalni objektivnosti, n. pr. velikosti elektrona. Potem ta pojav ne bi razlagali kot dilatacije sveta, marveč kot krčenje elektrona. Zopet nimamo namreč nobenega kriterija, ki naj bi odločil med teorijama dilatacije sveta ali krčenja elektrona. Obe formalno in logično popolnoma zadovoljujeta. — Če pomislimo, da pri dejansko opazovanem raztezanju megle ohranjajo svoje dimenzije, ki bi mogli teorijo dilatacije nadomestiti s prav tako logično teorijo o krčenju kozmičnih megla. Ta dejstva se opirajo na relativnostne lastnosti prostora, ki jih je natančneje proučil H. Poincaré. (*Dernières Pensées*, Paris 1926 in *La Science et l'Hypothèse*, Paris 1932.)

C. Potreba nove koncepcije zakona o medsebojnem vplivanju gmot.

Šele Issak Newton je uvedel v dotedanje golo opisovanje prirodnih pojavov motivacijo; vsem fizikalnim izpremembam je iskal vzrokov, ki jih je imenoval sile. Četudi pojem sile v modernem prirodnoslovju izgublja svojo klasično vsebino, nam je vendar ostalo ime, kot praktičen pripomoček v izražanju. Tudi v dilataciji sveta vidimo izpremembe (hitrosti naraščajo), ki jim po naši empiriji moramo pripisati posebne vzroke. Po njihovem učinku bi jih mogli imenovati odbojne sile.

Take odbojne sile pa vodijo do notranjih nesoglasij v klasični mehaniki, zakaj predstavljati si moramo, da so njihova izhodišča gnote. Klasična mehanika pa je pripisovala masam zgolj privlačne sile. To antitezo moramo združiti v nov zakon o medsebojnem vplivanju materije, vpoštevaje pri takem znanstvenem ustvarjanju samo empirične izsledke in principe znanstvenega mišljenja.

Bipolarnost masnega učinkovanja izstopa jasno v lokalizaciji obojestranskih vplivanj. Medtem ko ostaja težnostni privlak osredotočen v zvezdnih sistemih, kjer so razdalje med gmotami majhne, prevladujejo odbojne sile v internebularnih prostorih, kjer jih pri našajo do izraza šele velike razsežnosti medsebojnih razdalj.

Dokler se nam je zdel svet stabilen, smo poznali v njem le privlačne sile. Za razlago opazovane dilatacije sveta se je Newtonovi atrakciji nujno pridružila druga kozmična sila, ki je prvi nasprotna.

Prvi grobi kvalitativni obris makromehanike sveta je torej nekako ta: Med mehaničnimi masami vladajo učinki, ki se pri dovolj majhnih razdaljah kažejo kot Newtonova gravitacija, pri večjih razdaljah pa preidejo v odbojne, razpršne sile. V planetarnih sistemih je zaradi razmeroma majhnih razdalj nebesnih teles v premoči privlak, ki se kaže kot težnja vseh mas proti skupnemu središču (težišču), v prostorih med meglinskimi supersistemi pa razdalje oslabe privlačne učinke in privedejo do praktičnega učinkovanja razpršne sile.

Iz izkustva v našem planetarnem sistemu vemo, da rastejo gravitacijski učinki s padanjem medsebojnih razdalj učinkujočih gmot in slabijo z njihovim naraščanjem. To obratno zavisnost obeh količin izrazimo z matematičnim simbolom $F_1 \left(\frac{1}{r} \right)$, pri čemer označujemo z r medsebojno razdaljo opazovanih mas in z F_1 velikost privlaka. Nasprotno pa naraščajo odbojne sile proporcionalno z naraščanjem razdalje r , kar izrazimo s simbolom $F_2(r)$, pri čemer je F_2 zopet velikost odboja. Če označimo celotni učinek gravitacijskega polja (v najširšem pomenu besede) na maso z S , damo privlaku pozitivni

zmisel in odboju negativni, potem moramo videti v količini S dve komponenti: privlačno in odbojno:

$$S = F_1 \left(\frac{1}{r} \right) - F_2(r)$$

Važno je premisliti, kaj se dogaja s količino S , če r postopoma narašča (fizikalno odgovarja temu razmikanje mas). Za dovolj majhne vrednosti količine r prevladuje sumand $F_1 \left(\frac{1}{r} \right)$, kar izrazimo z obrazcem $F_1 \left(\frac{1}{r} \right) > F_2(r)$. Količina S je pozitivna in predstavlja privlačne sile. Pri naraščanju vrednosti za r nastopi trenutek, ko je rezultirajoči učinek enak ničli: $S = 0$ oziroma $F_1 \left(\frac{1}{r} \right) = F_2(r)$. Privlačne in odbojne sile se v učinkih paralizirajo; celotni sistem mas je v ravnotežju. Če se r še nekoliko poveča (masi še bolj oddaljita), prevlada drugi člen izraza za S , kar moremo zopet simbolično izraziti s formulo $F_1 \left(\frac{1}{r} \right) < F_2(r)$. S postane negativen; masi se odbijata.

Z zgornjim obrazcem smo podali le strukturo matematične formulacije novo pojmovanega zakona o vplivanju mas. Njegova matematična narava je res taka, da pri varijaciji parametra r v mejah od ničle do $+\infty$ prehaja njegov iznos iz pozitivnih vrednosti, preko ničle, zvezno v negativne, slično kakor v opisani makromehaniki privlak preko ravnotežja v odboj.

Mehanični sistem si moremo torej misliti v treh različnih stanjih. 1. Za primer $S > 0$ prevladuje privlak; sistem je podvržen progresivni kontrakciji. 2. Za $S = 0$ je sistem v ravnotežju. 3. Za $S < 0$ mora preiti mehanični sestav v dilatacijo.

Oba procesa, 1. in 3., sta irreverzibilna in ne dovoljujeta povratka v ravnotežno stanje, kakor tudi ne more biti spontanega prehoda iz stanja 1. v stanje 3. in obratno. Nasprotno more sistem iz stanja 2. pri najmanjšem impulzu »zdrsni« v stanje nepovratne dilatacije ali kontrakcije. Njegovo ravnotežje je namreč labilno in »na las iztehtano«,³ kakor ga je označil A. Eddington. Da bo sistem v ravnotežju, so potrebni čisto določeni pogoji, ki sledijo že iz zgornjih izvajanj. Predvsem so pri dani masi M natančno predpisane prostorske razdalje, ali drugače — prostornina V . Če vpeljemo za matematično razmerje celotne sistemovalne mase M in njegove prostornine V izraz gostota, $\left(\sigma = \frac{M}{V} \right)$ potem moremo ravnotežni pogoj definirati

³ Sir Arthur Eddington, *Dehnt sich das Weltall aus?* Stuttgart-Berlin 1933, str. 75.

tudi: Mehanični sistem je v ravnotežju takrat in le takrat, ako ima neko določeno gostoto σ . Pri zmanjšanju ali povečanju gostote mora sistem mehaničnih gmot preiti v nepovratno razprševanje ali zgoščevanje gmot.⁴

D. Časovnost sveta.

Tudi naš svet je sistem mehaničnih gmot, ki se — kakor nas uči opazovanje — eksplozivno razpršuje. Vzrok temu procesu moramo iskati v premajhni povprečni gostoti. Materija je razdeljena v prostoru sicer zelo nehomogeno, če pomislimo, da pade v nepojmljivo razsežnih internebularnih prostorih skoro na ničlo in doseže na drugi strani v intranebularnih predelih znatne vrednosti. Če ocenimo celotno maso in nam dostopen prostor, pridemo vendar po razmerju obeh ocenjenih konstant do zadovoljive ocenitve povprečne gostote v našem svetu. Ta gostota je za ravnotežje našega sveta kot celote usodno premajhna.

V teh mislih najdemo prvo razlago za pojav raztegovanja vesoljstva, kakor ga odkriva moderna astronomija; obenem pa prihajamo tudi do spoznanja, da je prav ta proces zapečatil svetu usodo, zakaj po svoji naravi je izrazito nepovraten. Obenem se nam odpirajo v preteklosti našega vesoljstva čisto svojevrstne perspektive. Prva logična zahteva je, da je moral svet začenjati svojo fizikalno ekzistenco z ravnotežnim stanjem. Zakaj je pozneje iz tega ravnotežja »zdrsnil« prav v raztegovanje in ne na stran krčenja, nam ni prav jasno, čeprav skušajo nekatere teorije tudi to uganke razrešiti.

Omeniti je vredno še teorijo (Lemaitre), ki ne pripisuje svetu v začetku ravnotežnega stanja, ampak ga vidi začenjati v obliki, ki bi jo mogel zavzeti svet po popolni kontrakciji. Svet je bil v začetku zgoščen na atomarne dimenzije in je rabil močnega impulza, da je zmagujoč privlačne sile dosegel ravnotežne dimenzije in prešel še celo preko njih v spontano dilatacijo. Ta teorija zahteva — v primeri s prvo — v svetu večje količine energij, ali če v smislu modernega prirodoslovja identificiramo energijo z maso (Einsteinov zakon o vztrajnosti energije), pravimo, da zahteva druga teorija v svetu nekoliko večjo maso, kakor prva.

⁴ Zanimivo je, da je že naš filozof Rudjer Josip Bošković (1711—1787) skušal zgraditi mehaniko na principu odbojnih in privlačnih sil, ki prehajajo zvezno preko ravnotežja druge v druge. Te ravnotežne točke se nahajajo sicer v neposredni bližini atomskih središč, vendar domneva R. J. Bošković, da ni izključena možnost, da nekje v nedostopnih razdaljah privlak še enkrat preide v odboj.

Slično pozna moderna Planckova kvantna teorija okoli atomskih protonov določene poti, izven katerih se elektroni ne morejo uravnovesiti. Privlačne oz. odbojne sile jih potisnejo takoj na najbližje ravnotežne tire. Planckova teorija kvantov se je v prirodoslovju zelo uveljavila.

Prirodoslovec Lemaître zastavi svojo teorijo z golo supozicijo, da je bil v nekem trenutku v času dan impuls, ki je dal življenje svetu. Nič se ne vpraša odkod ta impuls, čemu se je sprostil vprav v tem in tem času, marveč ga suponira kot logično potrebo svojih znanstvenih razmišljanj in — upošteva vse moderna dognanja — kot najverjetnejše izhodišče fizikalnemu razvoju. Tu je konec prirodoslovčeve poti, meja empirije in eksaktne znanosti.

Tudi prva teorija, ki jo brani danes v prvi vrsti Arthur Eddington, zahteva za svet izrazito časovni značaj, zahteva začetek v času. Ko je Albert Einstein spoznal, da je vesoljstvo, kakor si ga je zamislil Isaak Newton, nemogoče, da v neskončnem prostoru ni mogoče zamisliti materije v ravnovesju, je skušal uravnotežiti svet s posebno obliko prostora, ki je sicer brezmejen in vendar ne neizmeren⁵. Vendar so matematično dokazali Friedmann, Lemaître in dr., da je to Einsteinovo ravnovesje labilno in da se bo tak svet začel takoj krčiti ali raztegovati. Einsteinova oblika sveta, ki se je v dveh desetletjih uveljavila skoraj docela, kaže torej tudi izrazito časovno lice, zakaj labilno ravnovesje in večnost sta — v fizikalnem — nespravljivi antitezi.

Večni krogotoki fizikalnega dogajanja, večno prelivanje oblik neuničljive materije, v obroč se stikajoča davna preteklost z daljno bodočnostjo isl. so bile ideje, ki so prodirale v mehanistično orien-tiranem prirodoslovju prejšnjega veka, ki so prav za prav mehani-stično koncepcijo ustvarjale. Tako si je utiral poti razum, ki se je hotel izogniti vsakršnim mejam svoje dejavnosti, ki je take meje skratka zanikal. Če nam je danes znanost razsekala »večni krogo-tok« v dogajanje z začetkom in koncem, pomenja to, da je zaprla »eksaktnemu razumu« pot v »onkraj« začetka in konca in da je priključila fizičnim problemom nerazdružljivo metafizične. Razumeti moramo kot uveljavljajoče se stališče prirodoslovja, če pravi danes nemški učenjak Wiechert: »Oprostite se moramo onega materijalizma, ki hoče priznati v svetu zgolj to, kar nam odkrivajo naša čutila. Za svetom, ki ga gledamo, leži drug svet, čigar učinke sicer za-znavamo, za katerega spoznanje smo pa le slabo opremljeni.«⁶

⁵ Brezmejno (unbegrenzt) imenujemo vse, kar nima meja, n. pr. v sebe zaključene krivulje in ploskve (krog, elipsa, kroglja itd.) ter odprte in neomejene črte in ploskve (premica, parabola, ravnina, površje hiperboloïda itd.). Neiz-merno pa imenujemo vse, kar se ne da izmeriti, količine, ki jih s končnim številom ni mogoče izraziti. Tako vidimo, da ni med pojmom brezmejen in ne-izmeren nikakih notranjih povezanosti. Tako je premica brezmejna (brezkrajna) in neizmerna, krog pa nasprotno brezmejen, toda izmeren (ne neizmeren).

⁶ Friedrich Krüger: »Materie und Energie im Weltgeschehen«, izšlo v knjigi »Materie und Energie«, v. Edvard Wildhagen, Berlin 1932, str. 335.

Tako moramo že iz te grobe skice nekega problema iz današnjega prirodozlovja razumeti modernega prirodozlovca in filozofa, ki pravi: »Zakon in red, ki smo ga odkrili v vesoljstvu, najdeta najboljše opisovanje — in kakor smo prepričani, tudi najboljše razlago — v jeziku idealizma... Idealizem je bil vedno prepričan, da mora biti po vsej verjetnosti konec poti, po kateri prodiramo v prirodo, duhovne narave, ker je tudi njegov začetek.«⁷

Krščanska filozofija izraža to s formulo Bog A in Ω , to je Bog je početnik vsega, Bog tudi zadnji smoter vsemu.

VPRAŠANJE LIKVIDNOSTI DENARNIH ZAVODOV.

Drago Potočnik.

Naši denarni zavodi se nahajajo v važni prehodni dobi. S kreditno krizo, ki traja od leta 1931 sem, so omajani temelji našega denarstva sploh in treba bo misliti na novo podlago za nove posle naših denarnih zavodov. Novi posli se sicer razvijajo zelo počasi, vendar bi se lahko razvijali veliko hitreje, če bi se ustvarila tudi nova pravna podlaga za poslovanje denarnih zavodov. Zato nam je potrebna nova zakonodaja za denarne zavode, in sicer za vsak tip posebej. Saj imamo že dovolj izkušenj in dovolj zgledov, kako se dela drugod.

Pri nas se je že mnogo razpravljalo o novem bančnem zakonu, ki je bil že večkrat napovedan. Napovedan pa je bil tudi že združni zakon in nov zakon o regulativnih hranilnicah. Ker pa sta ta dva zakona še bolj v križnem ognju različnih interesov, je verjetno, da bo prej prišlo do zakona o bankah, saj tudi v naši državi prav za prav prevladujejo banke, t. j. denarni zavodi na delniški podlagi. Poleg tega se moramo omejevati samo na bančni zakon, ker imamo že projekte tega zakona objavljene, dočim drugi zakonski projekti niso bili objavljeni, odnosno so znani samo ozkemu krogu interesentov in birokracije.

Leta 1931 je bil v ministrstvu za trgovino in industrijo izdelan načrt zakona o bankah, ki je bil 17. novembra 1931 tudi poslan organizacijam denarnih zavodov v proučevanje. Toda kasneje so se nekatera določila tega zakona izpremenila in opazili smo v poplavi predlogov glede ureditve zaščite kmeta v okviru teh predlogov razna določila, ki se tičejo izrečno bančne zakonodaje, n. pr. predlog o ustanovitvi centrale denarnih zavodov itd. Nadalje je avgusta leta 1932 na velikem slovenskem trgovskem shodu v Mariboru tedanji minister za trgovino in industrijo g. Ivan Mohorič napovedal nov zakon o bankah. Toda še do danes nismo prišli do tega zakona, ker so najbrž interesna nasprotstva prevelika ali pa so pri tem imeli vlogo mogoče tudi drugi momenti. Tu ni prostora, da bi mogli o njih razpravljati.

Poleg rentabilnosti in varnosti je gotovo eno najvažnejših vprašanj denarnih zavodov vprašanje njih likvidnosti.

⁷ Sir James Jeans: »Die neuen Grundlagen der Naturerkenntnis; Stuttgart-Berlin 1934, str. 323.

Likvidnost denarnih zavodov je njih pripravljenost izplačati ob roku zapadlosti svoje obveznosti do upnikov. Tu namenoma rabim izraz: izplačati obveznosti, ker v večini primerov upnik zahteva gotovino in se ne zadovoljuje s prevzemom drugih terjatev, kar bi bilo vsaj v normalnih razmerah tudi mogoče. Tu bi se mogle upoštevati kompenzacije, o katerih pa upniki v sedanjih časih nočejo dosti slišati.

Zato je treba upoštevati pri proučevanju vprašanja likvidnosti dve stvari: obveznosti denarnih zavodov, oziroma njih zapadlost ter terjatve denarnih zavodov, oziroma njih zapadlost.

Denarni zavod se mora najprej ozirati na zapadlost svojih pasiv. Pri tem vprašanju pa ima važno vlogo sploh sestava obveznosti denarnega zavoda. Obveznosti denarnih zavodov bi lahko razdelili na tri vrste: 1. lastna sredstva, 2. tuja sredstva in 3. ostale postavke.

Lastna sredstva naših denarnih zavodov so bila večinoma majhna, mislimo pri tem predvsem na banke. Le redki zavodi so imeli večje glavnice in rezerve v primeri z vlogami. Velika lastna sredstva imajo to prednost, da se lahko lažje porabijo njih protivrednosti med aktivni za likvidnostno rezervo. Seveda pri tem ne smemo prezreti rentabilnostnega vprašanja: tudi lastna sredstva je treba obrestovati. To velja za glavnico, dočim se rezerve lahko porabijo izključno za vzdrževanje likvidnostne rezerve.

Tuja sredstva so pri nas obstajala po ogromni večini iz vlog, deloma takoj plačljivih, deloma pa vezanih na tri mesece. Iz bilanc naših zavodov ni razvidno, koliko vlog je bilo takoj plačljivih, koliko pa vezanih in na kakšno dobo. Verjetno je, da so prevladovale a vista vloge. Dolgoročnega financiranja pri nas z malenkostnimi izjemami (zastavni listi, zadolžnice) nismo poznali. Med tuja sredstva moramo šteti tudi reeskont Narodne banke, katerega se pa v normalnih časih naši denarni zavodi niso dosti posluževali in ta postavka med njih obveznostmi ni imela take vloge, ker so imeli na razpolago dovolj drugih tujih sredstev v obliki cenejših vlog.

Zaradi tega nesorazmerja med lastnimi in tujimi sredstvi pri naših denarnih zavodih je skušala naša zakonodaja omejiti preveliko zbiranje tujih sredstev in jih spraviti v gotovo razmerje z lastnimi sredstvi. To se je zgodilo po zgledu zakonodaje nekaterih držav, kjer je razmerje tudi fiksno ugotovljeno. Naš zakonski projekt, o katerem smo govorili, da je bil objavljen, je šel celo tako daleč, da je določil razmerje med lastnimi in tujimi sredstvi, pod katerimi je smatral vse obveznosti, na 1:5. Glede vlog samih pa je maksimalno sprejemanje do največ trikratnega zneska lastnih sredstev denarnih zavodov.

Tega vprašanja se ne bi lotili v zvezi z likvidnostjo bank, ker vidimo, da morajo drugod shajati tudi brez take omejitve. Poglejmo n. pr. samo velike francoske in angleške banke. Tu je razmerje tako visoko, tudi več kot 1:10. To nam dokazuje, da bi namen zakonskih določil o razmerju med lastnimi in tujimi sredstvi ne smel biti toliko zaradi zagotovitve likvidnosti, ampak v preprečevanju prevelike ekspanzije bank. Saj so tudi pri privilegiranih denarnih zavodih lastna sredstva majhna v primeri z vlogami, ki so jim zaupane. Težišče problema je v aktivnih poslih. Če so ti posli taki, da omogočajo likvidnost, potem je nepotrebno določevati fiksno razmerje med lastnimi in tujimi sredstvi, ker so lahko tudi za znatna tuja sredstva na razpolago dovolj velike likvidnostne rezerve.

Zato prehaja moderna bančna zakonodaja k sistemu določitve določenega odstotka gotovine v primeri z obveznostmi banke.

Za primer navajamo, v kolikor so nam tozadevna določila znana, tele države (prim. publikacije Zveze narodov o trgovskih bankah):

V Bolgariji mora znašati rezerva 5% vseh vlog, na Danskem 15%, na Norveškem 20%, v ta odstotek se štejejo tudi nekatere vrste državnih papirjev, ki jih je smatrati za gotovino), v Boliviji 20% za takoj plačljive obveznosti, 10% pa za vezane vloge (deloma se tu gotovina lahko nadomesti z državnimi papirji), v Ekvadorju 25% za a vista vloge, za termenske vloge 10%, v Mehiki 5%, v Čilu 20%, oz. 8% za termenske vloge, v Kolumbiji 15%, oziroma 5% za termenske vloge in v Južni Afriki 10% za a vista vloge in 3% za termenske vloge. Najbolj pa je izdelan sistem predpisov v severnoameriških Zedinjenih državah, kjer znaša odstotek za takoj plačljive vloge 7—15%, to se ravna po mestu, kjer se nahaja banka, najvišji je odstotek 13% v New-Yorku kot finančnemu centru, dočim je za termenske vloge določen za vso Unijo odstotek na 3%.

V drugih državah je držanje določenega odstotka gotovine urejeno z dolgoletno prakso in smatrajo to tudi za vprašanje prestiža bank. Toda tudi tu predlagajo narodni gospodarji določitev enotnega odstotka za vse banke, da se preprečijo event. odstopanja od načel in prakse. Tako n. pr. predlaga John Maynard Keynes v svoji knjigi o denarju (»Vom Gelde«, str. 356) za Anglijo tudi uvedbo takega sistema: odstotek naj bi znašal 15% za takoj plačljivo vlogo, 3% pa za termenske vloge. Poleg tega pa modificira predlagani sistem tako, da naj bi se ta odstotek z ozirom na položaj na denarnem trgu izpreminjal od časa do časa. Najvišji odstotek bi znašal 20, oz. 6, najnižji pa 10, oz. 0%. Določila naj bi veljala za dnevno povprečje v teku enega meseca.

Po statistikah Zveze narodov je posneta tale tabela, ki kaže odstotek gotovine in žira pri emisijskih bankah z ozirom na tuja sredstva brez reeskonta v nekaterih državah:

	1913	1929	1930	1931	1932
Nemčija	8.1	4.6	5.1	5.8	—
Avstrija	3.5	3.6	2.8	—	2.3
Belgija	5.7	10.3	14.8	21.8	22.6
Francija	10.1	15.8	18.8	29.8	25.9
Madžarska	4.0	10.7	9.3	9.7	9.6
Italija	—	26.6	22.9	27.9	—
Holandija	7.3	6.9	7.2	9.7	19.0
Poljska	—	12.3	10.6	12.3	12.1
Romunija	—	12.9	15.0	10.1	—
Švica	2.1	2.7	3.1	8.9	8.9
Češkoslovaška	—	16.4	15.9	11.1	—
Anglija	29.1	25.2	23.9	22.9	21.7
USA	19.9	13.0	16.2	15.3	14.0
Jugoslavija	—	5.6	5.4	5.4	—

Te številke nam kažejo za normalne čase izredno nizek odstotek gotovine v Nemčiji, v Avstriji in pri nas. Relativno visok pa je stalno odstotek v Angliji, Italiji, Franciji itd.

V lažjo presojo likvidnostnega vprašanja navajamo tudi statistiko za slovenske banke od 1928—1932. Prva številka pomeni odstotek gotovine

v primeri s tujimi sredstvi, dočim navaja druga vrsta navzdol odstotek gotovine in naložb pri drugih denarnih zavodih v razmerju s tujimi sredstvi naših bank (tuja sredstva so vedno mišljena brez reeskonta):

1928	4.6	23.0
1929	5.5	18.2
1930	4.8	14.5
1931	2.8	6.0
1932	2.9	6.0

Seveda pri našem sistemu denarstva naložbe pri drugih denarnih zavodih ne morejo zamenjati gotovine, ker so tudi naložbe v splošni krizi zaupanja zmrznile.

Projekt zakona o bankah, kakor je bil objavljen v poslovnem poročilu Združenja bank v Belgradu za 1931, poročilo samo je izšlo leta 1932, določa, da morajo banke imeti v gotovini ali na tekočem računu pri kaki državni denarni ustanovi ali pri Narodni banki 15% vseh obveznosti, ki so takoj plačljive, ter obveznosti z rokom 1 meseca (prim. str. 64 poročila). Pri naših sedanjih razmerah, ko banke še za ultimo decembra razpolagajo s tako majhno gotovino, bo to pomenilo občutno breme, ki se bo poznalo tudi v donosnosti poslovanja. Sam na sebi je odstotek visok, ni pa visok, če upoštevamo razmere na našem denarnem in kapitalnem trgu. V drugih državah imajo banke veliko večje možnosti zamenjati aktiva za gotovino kot pri nas. V likvidnostne postavke se morejo drugod šteti tudi državni papirji in menice. Za državne papirje obstaja trg, ki konzumira tudi večje množine papirjev po ugodni ceni in na katerega gredo lahko vsak dan banke s svojimi papirji in jih prodajo brez izgube. Drugod štejejo med likvidne postavke prve vrste med aktivni tudi menice, katerih pa pri nas ni mogoče šteti. Tako obstaja v celi vrsti držav ali zakonita možnost ali pa je praktično brez vsega mogoče reeskontirati dobre blagovne menice pri emisijskih bankah. Pri nas pa se za take menice nismo dosti brigali, saj je Narodna banka zaradi pomanjkanja blaga sprejemala toliko finančnih menic, da ji za prave blagovne menice ni preostalo dosti razpoložljivih kreditov. Poleg tega je tudi sistem kontingentiranja v kreditni politiki Narodne banke tak, da pospešuje izdajanje finančnih menic in pa celo jahaštvo. Ko se bo ta sistem spremenil, potem bo lahko Narodna banka od bank dobivala dovolj blagovnih menic in se ji ne bo treba izgovarjati, da ne dobi dovolj blagovnih menic, katere je pripravljena vedno eskontirati. Če to upoštevamo, potem vidimo, da našim bankam preostaja le malo možnosti kratkoročnih poslov, pri katerih se da nekaj zaslužiti, obenem pa ne nastaja nevarnost za zmrznenje kreditov. Zadnja leta so bili vpeljani tudi blagajniški zapisi Narodne banke, ki so tudi služili kot nekako nadomestilo za kratkoročne posle. Toda obrestna mera teh blagajniških zapisov je bila zelo nizka in se je zadnje čase zelo zmanjšala, kar je tudi v nemali meri pripomoglo k temu, da se je postavka obveznosti z rokom, ki vsebuje tudi blagajniške zapise, pri Narodni banki zmanjšala.

Tako preostaja bankam le še kreditiranje v tekočem računu ali slično. Ti posli pa postajajo vedno bolj dolgoročni in pri pomanjkanju kapitalnega trga služijo ti krediti, ki so sicer na izven kratkoročni, za kritje dolgoročnih potreb industrije in trgovine.

Iz vsega tega sledi, da imajo predpisi o minimalnem odstotku gotovine v primeri z obveznostmi denarnih zavodov pomen le tedaj, če so primerno likvidne tudi ostale postavke aktiv. Kajti kaj mi pomaža, če imam tudi 20% vseh obveznosti naloženih likvidno ali v gotovini ali v žiru pri emisijski banki, če mi pa zmrzne ali pa moram utrpeti velikansko škodo pri vseh ostalih postavkah aktiv. Še hujši pa je položaj, če se to dogaja z eno samo potezo peresa, ko se pretvori na milijarde obveznosti v dolgoročne kredite recimo na 12 let. Sicer se podoben ukrep v našem gospodarstvu ni tikal bank direktno, ampak prizadel jih je posredno, ker jim je uničil boniteto dolžnikov, ki so spet odvisni od tega, kakšne terjatve imajo.

To je en tak primer, ki pojasnuje vso težavnost likviditetne politike denarnih zavodov. Sami predpisi ne zadostujejo, ampak treba je take politike, ki bo omogočala denarnim zavodom sigurno naložbo, obenem pa skrbela za to, da ne bodo zunanji razlogi uničevali njih aktiv v toliki meri kot se godi sedaj.

ORGANIZACIJA STATISTIKE V JUGOSLAVIJI.

Dr. Jože Laurič.

Agrarna statistika.

Njene važnosti ni treba še utemeljevati, saj je vprav pogoj vsake agrarne politike, kajti agrarna politika sega tako na široko mnogokrat v čisto neznane prilike, da bi neposredno sam ne mogel nihče niti površno pregledati vseh dejstev in okolištin, ki imajo ali bi vsaj mogle imeti zanj odločilni pomen. Vsaj približno točna in zanesljiva statistika pomeni v resnici šele začetek prave agrarne politike. (Dr. Gosar.)

V območje agrarne statistike spadajo mnogoteri pojavi. Glavne panoge agrarne statistike so: razdelitev zemlje na posamezne kulture (njive, travniki, pašniki, vinogradi itd.); kako je obdelana zemlja (njive) namenjena nadalje posameznim agrarnim pridelkom: žitarstvu, korenastim, gomoljastim biljkam itd., kako se razdeli žitarstvu namenjena zemlja na posamezne vrste žita; statistika poljedelskih obratov in posestev, statistika rentabilnosti agrarne produkcije, statistika zadolžitve kmetijske posesti, razne druge statistike: o melioracijah, kmetijskih zadrugah, cenah kmetijskih produktov, kmetijska društva itd.

Naša državna statistika v sestavu ministrstva za poljedelstvo vodi statistiko o površini plodne zemlje s spredaj navedeno nadaljnjo razdelitvijo, o žetvenih izgledih, žetvenem prinosu, cenah poljedelskih produktov in stanju živine. Ta statistika se vodi na osnovi Pravilnika in navodil za kmetijsko statistiko z dne 26. 11. 1921 (Ur. l. 27/13 ex 1922) spopolnjenega z rešenjem ministra za kmetijstvo in vode z dne 6. 11. 1922 br. 31147 in z dne 7. 9. 1928 br. 27.060 in se delno letno publicira: Statistika obradljive zemlje i žetveni prinos.

Ne moglo bi se trditi, da je organizacija sama te statistike po citiranem Pravilniku slaba. Rezultati te statistike pa se ne smatrajo za zadovoljive, tudi v naši banovini ne, dasi je treba priznati, da spada ta statistika tudi v vseh ostalih državah med dokaj problematične statistike. (Dr. Peter Duante: Die Zuverlässigkeit der deutschen Anbau- und Erntestatistik.)

Vzrok spec. za dravsko banovino leži oziroma je ležal v veliki meri v tem, da smo imeli majhne, primitivno vodene občine, ki absolutno niso mogle vršiti teh nalog. Vsa statistika se smatra kot nekaka šikana, se ne jemlje resno, pa tudi če bi se jemala, se skoraj ne bi mogla voditi bolje, če ni na razpolago urejenega občinskega urada z izvežbanim osebjem. Občinski tajniki, ali kjer še teh ni bilo, župani so prepisovali iz leta v leto številke, do katerih so kedaj slučajno prišli. Ves material, ki pride od občin do sreskih kmetijskih referentov, dela že na prvi hip vtis nečesa slučajnega, neurejenega; pri mnogih se vidi, da si niso na jasnem niti glede površine občine, niti glede površinskih meril itd. (To je mnenje pretežne večine sreskih kmetijskih referentov.) Sreski kmetijski referent uredi ta material, kolikor more, da se podatki vsaj v glavnem ujemajo s celotno površino sresa itd. Vendar tudi najskrbnejši sreski kmetijski referent ne more samo po svojem občutju priti do pravih rezultatov, ampak more kvečjemu več ali manj posrečno ceniti. Po mnenju nekaterih sreskih kmetijskih referentov pri temeljiti spremembi in reorganizaciji te statistike presenetljivi rezultati — o stanju našega kmetijstva — ne bi bili izključeni. Pri tem ne gre toliko za kako izpremembo »Pravilnika«, kot za dejansko izvajanje predpisov.

Kot nekaj priročnik, ki naj bi olajšal organom orientacijo, je izdal B. C. Milošević, inspektor ministrstva za poljedelstvo »Uvod u agrarno statistiku«, l. 1926, pisano v cirilici.

Smatram, da je s komasacijo občin in organizacijo njih uradov podan temelj za reorganizacijo in zboljšanje te statistike. Za nekatere predele države pa je seveda v prvi vrsti pogoj, da se izdela zemljiški kataster.

Statistika o cenah, ki se je nekaj časa tudi publicirala, je čisto odpovedala. Diference o najnižji, najvišji in srednji ceni za važnejše agrarne produkte, so tako ogromne, da delajo že na prvi hip dojem neverjetnosti, tako, da je za praktične kakor tudi teoretične svrhe popolnoma brez pomena.

Dasi se zdi na prvi hip, da je ugotovitev povprečne cene zelo enostavna zadeva, se pokažejo v praksi vedno velike težkoče. Le velika specifikacija po vrsti in kvaliteti in trgu (pri producentu, trgovcu, engros, en detail) in velika vestnost in teoretična izobrazba organov da približno zadovoljive rezultate.

Živino so popisali kot omenjeno leta 1921 in 1931. Poleg teh statistik, ko so ugotovili število živine za vsako gospodarstvo, se zahtevajo vsako leto po navedenem Pravilniku sumarični podatki za vsako občino. To pavšalno statistiko delajo občine v glavnem na ta način, da z večjo ali manjšo samovoljo prepisujejo iz leta v leto prejšnje podatke. Če se smatra ta statistika od nekaterih strani za dokaj zanesljivo, ne razumem zakaj. Če se primerjajo podatki naše statistike z drugimi — mimogrede pripomenjeno — je treba paziti na dan popisa. Stanje živine je po letnem času zelo različno. Mimogrede tudi pripominjam, da po številu živine, reducirano na število prebivalstva še bolj pa reducirano na samo poljedelsko prebivalstvo, zaostajamo — čeprav smo izrazito agrarna država — za živinorejo industrijskih držav, da o kvaliteti ne govorimo.

O zakolu živine imamo — vsaj za našo banovino — precej točne podatke, ki pa se ne objavljajo. Podatki se dobivajo kot sekundarna statistika oglada klavnih živali, ki je predpisan s Pravilnikom za ogled klavnih živali in mesa (Ur. l. 348/104 ex 1925). Čeprav se tu ne ugotavlja ves zakol,

ker ogledu ni podvržen domači zakol in verjetno, da se tudi sicer ves zakol ne pregleda, nudi vendar ta statistika primerno bazo za ocenitev letne produkcije mesa in domače potrošnje. Statistiki živalskih kužnih bolezni služi za osnovo prijavitelna dolžnost lastnika obolele živali po čl. 34 zakona o odvrčanju in zatiranju živalskih kužnih bolezni.

Za statistiko izvoza pride v poštev veterinarski ogled na obmejnih veterinarskih postajah po Pravilniku o odpremljanju živali in živalskih surovin po železnici in z ladjo (Ur. l. 101/22 ex 1930). Po tem pravilniku vodi veterinar natančen zapisnik (obrazec C) o pregledani živali in o po-
branih pristojbinah. Sumarični prepisi teh zapisnikov se predlagajo mesečno kraljevski banski upravi. Seveda gre preko naših obmejnih postaj tudi živina iz drugih banovin, vendar je po mnenju veterinarskega odseka kraljevske banske uprave več kot $\frac{9}{10}$ vse živine, ki gre preko naših obmejnih postaj, iz naše banovine. (Po obrazcu C se ugotavlja tudi, odkod izvira pregledana živina in bi se moglo uporabiti to gradivo za popolno točno statistiko. Nadalje pride v poštev »Statistika železnic« (III. del: Privatna roba u prelaznim pograničnim stanicama), kjer se za vsako obmejno postajo ugotavlja uvoz in izvoz. Na žalost se tu klasificira ves izvoz samo po 17 rubrikah in spada vsa živina pod eno rubriko, in vsi živalski produkti pod eno. Glede izvora živine velja gori omenjeno. Za celoletni izvoz iz vse države pa služi seveda detajlna statistika zunanje trgovine. Pravtako se more samo oceniti po številu krav in povprečni mlečnosti produkcija mleka. Tu omenjam, da je ugotovilo ministrstvo za poljedelstvo tudi potrošnjo krušnih žit za leto 1927. Občinam so se razposlali obrazci z rubrikami: uporaba za setev na ha, za povprečno letno prehrano 1 prebivalca pšenice, koruze, ječmena, rži, ovsa, krompirja in ti rezultati so se publicirali: Potrošnja hlebnih žita, Beograd 1928. januarja.

Rezultati so morda kot povprečja za posamezne pokrajine uporabni — po zakonu vel. števil. Za posamezne občine istega poljedelskega položaja so difference prevelike in sloni vse samo na cenitvah.

Ena najvažnejših pa tudi najinteresantnejših statistik tako v agrarno-političnem pa tudi v socialno-političnem oziru bi bila statistika poljedelskih obratov in posestev. Pri nas je bila izvedena pred eno generacijo — leta 1902.

In ti rezultati se še danes uporabljajo v razpravah o poljedelstvu. Nobena statistika ne posveti ti tako globoko v vse prilike kot vprav ta. Ne gre tu samo za število poljedelskih obratov in njih razdelitev na posamezne velikostne razrede, ampak odpira celo vrsto novih vidikov. Kot nadaljnje rezultate te statistike omenjam kombinacijo: razdelitev zemlje po kulturi z ozirom na posamezne velikostne razrede, katere vrste kulture prevladujejo pri malem, srednjem in večjem posestniku. To daje sliko o produkciji in produkcijskih razmerah poljedelstva z ozirom na posamezne velikostne razrede, nadalje razdelitev živine (po vrstah) na posamezne velikostne razrede. Socialno-politično je važno tudi posestno razmerje (lastnik-najemnik); potem imamo statistiko orodja in strojev in uporabe strojev, vse zopet kombinirano z velikostnimi razredi. Poleg teh naštetih in še mnogih drugih nudi interesanten in važen vpogled o razdelitvi delovnih sil (in nedelovnih pripadajočih družinskih članov) po velikostnih razredih.

Nadvse interesantna bi bila primerjava razvoja našega poljedelstva po vseh teh vidikih tekom ene generacije, od leta 1902. Zato bi bili lahko veseli popisa, ki je bil zelo zelo obsežen — za vsako posestvo je bilo izpolniti

formular z nič manj kot 99 rubrikami — če bi mogli pričakovati, da se bo to gradivo tudi predelalo in dalo dobre rezultate. Žal pa sem mnenja, da je bil ta popis že v principu zgrešen. Kolikor sem se mogel prepričati na nekaterih znanih mi zgledih, so se podatki netočno in nevestno ugotavljali, zlasti pa ni bilo poskrbljeno za primerno kontrolo.

(Vsak posestnik bi bil moral imeti in predložiti posestni list, tako da bi bili podatki vsaj glede površine približno točni.)

Nadaljnja važna statistika bi bila ugotovitev rentabilnosti poljedelskih obratov in posameznih panog. Seveda se ne more voditi za vse obrate. Izvaja se na ta način, da se izbere večje število tipičnih obratov, katerih posestniki so voljni voditi knjigovodstvo po navodilih statističnega urada in mu dati rezultate na razpolago. Običajno pa izvajajo to statistiko kake poljedelske organizacije.

(Pri nas je napravila pred vojno poizkus Kmetijska družba pod vodstvom dipl. agr. Jamnika.)

Aktualna je bila postala v zadnjem času statistika zadolžitve kmetijskega prebivalstva. Tudi na tem polju je primarna idealna izvedba skoraj nemogoča. Pri nas jo je poizkusila Privilegirana agrarna banka, kateri je dala deloma država na razpolago svoj upravni aparat. Iz razumljivih razlogov — saj se je pripisoval temu velik a različno komentiran politični pomen, da se bodo črtali dolgovi itd. — je poizkus samo deloma uspel. Kraljevska banska uprava je šla po drugi poti. Naprosili smo vse denarne zavode, da so poročali, koliko imajo kmetje pri njih dolgov in koliko naložb. Radi posebne organizacije našega kreditništva — veliko število podeželskih kreditnih zadrug — je bila ugotovitev zadolžitve kmetov pri njih primerno lahka in tudi pri drugih zavodih v mestih. Težje je bilo pri slednjih ugotoviti naložbe kmetov. Splošno je bila ugotovitev zadolžitve na ta način bolj srečna od postopanja PAB, čeprav je njen način teoretično pravilnejši. Ugotoviti se seveda ni mogla zadolžitev pri privatnikih, trgovcih in obrtnikih.

Gozdna statistika.

Po tem, kako velik del površine naše države zavzemajo gozdovi in kakega pomena je gozd za nas ne samo v narodno-gospodarskem, ampak tudi v drugih ozirih, bi bilo pričakovati da se bo proučitvi gozda posvečala kar največja pažnja. Žal sedanja statistika za vso državo ni zadovoljiva. Baš pri tej panogi se vidi ozka povezanost statistike z vso upravno panogo in njena odvisnost od primerno dobrega funkcioniranja upravnega aparata (te spec. stroke). Drugače je treba priznati, da si je ministrstvo za šume in rudnike takoj po vojski prizadevalo dobiti statistično sliko o naših šumah, o čemur priča tudi več uradnih in poluradnih publikacij.

Jasno pa je, da dokler ni vsa zemlja premerjena in napravljen kataster, ne more biti dobre statistike o gozdih. Naravno pa, da ne gre pri gozdni statistiki samo za površino, ki jo zavzema gozd, ampak tudi za mnogotere druge pojave. Ugotoviti pa moram, da je statistika za našo banovino, čeprav v nekaterih ozirih tudi ni še čisto popolna in točna, vendarle dokaj na višku in zadovoljiva.

Gozdna statistika pri nas (za našo banovino) temelji na gozdnem zakonu z dne 3. 12. 1852, zak. št. 250). Vendar je šele naredba ministra za poljedelstvo sporazumno z ministrom za notranje posle z dne 3. 7. 1873 (za Kranjsko v kranj. dež. zak. št. 39 ex 73) postavila pravo bazo in možnost

za dobro gozdno statistiko. Po tej naredbi je predvidena obligatorna uvedba gozdnega katastra pri sreskih načelstvih, kjer še ni bil vpeljan, in sicer po občinah z zelo obsežnimi in vsestranskimi podatki in prilogami in gozdno karto, ki ima zopet svojo podlago v občem katastru. Z razpisom ministrstva za poljedelstvo z dne 26. januarja 1876 3. št. 1083 so bili določeni še obširnejši formularji za gozdno in lovsko statistiko. Kako obširna je bila ta statistika je razvidno iz tega, da je bilo določenih nič manj kot 19 različnih tabel, ki so bile z razpisom iz leta 1886 še nekoliko razširjene. Delni rezultati so se priobčevali v statističnih letopisih.

Prilичno slična je bila organizacija na Hrvatskem, v Vojvodini in Bosni.

Med vojno se je ta statistika naravno zanemarila radi pomanjkanja osebja, pa tudi po vojni dolgo ni mogla priti na pravi tir.

Ministrstvo za šume je odredilo z različnimi skoraj vsakoletnimi inter-nimi okrožnicami zbiranje te statistike, ki pa se je seveda omejevala samo na glavne podatke. Da bi mogli iti na mednarodni šumarski kongres, ki se je vršil leta 1926 v Rimu, vsaj z nekaterimi podatki, sta bili izdani na podlagi tako, na hitro, zbranega materiala dve publikaciji: Šume u Kralje-vini SHS in Prilog za proučavanje izvoza i uvoza šumskih produkata u kraljevini SHS za god. 1919—1925. Publikacija je opremljena z analizo in komentarjem inž. Milana Marinovića. Po izdaji novega zakona o gozdih je bila s pravilnikom k temu zakonu urejena tudi statistika služba: Pra-vilnik o ureditvi gozdarske službe pri obćih upravnih oblastvih Sl. l. 246/39 ex 1930. Člen 41. tega Pravilnika določa da mora šumarski referent vsako leto do konca marca predložiti banski upravi letno poročilo o vseh gozdnih in lovskih razmerah kakor tudi o svojem delu itd. in sicer obsega ta statis-tika: 1. razpored gozdov po površini in kategorijah lastništva, 2. podatke o gozdnih služnostih, 3. podatke o izločenih stalnih zašćitnih in začasno za-šćitnih gozdih, 4. podatke o dovoljenih krćitvah gozda, 5. izkorišćanje gozda, 6. gozdne drevesnice, 7. pogozdovanje, 8. škode v gozdih, 9. kazni in gozdno-tehnićne predloge in nato izdane odredbe, 10. zašćito narave in naravnih lepot z ozirom na gozd, 11. gozdno osebje, 12. poslovanje gozdnega osebja obće uprave, 13. izvlećke iz lovskega katastra, 14. pregled izdanih lovskih kart, 15. obće stanje in razmere lovstva, 16. izkaz o ujeti divjaćini.

Poleg tega se zbirajo tudi podatki o cenah lesa, o žagah itd. (formularji v Pravilniku niso tiskani. Izdelal jih je, kakor tudi Pravilnik, naš odlični strokovnjak, šumarski inšpektor inž. Šivic).

Nas zanima v prvi vrsti statistika po prvem formularju: razpored gozdov po površini in kategorijah lastništva. Za osnovo ji služi gozdni in davćni kataster.

Gozdi nad 50 ha so tudi individualno navedeni v tem poročilu in za te je statistika absolutno zanesljiva. Za ostale velikostne razrede se to ne da trditi, vsaj ne brez predhodne toćnejše kontrole. K temu naziranju me sili primerjava s statistiko poljedelskih obratov iz leta 1902. Dasi je naravno, da so se razmere tekom ene generacije zelo spremenile, vendar ne moremo misliti, da bi bile mogoće take spremembe, da bi dale take difference, kakor sem jih zapazil v primerjavi nekaterih srezov.

Statistiko poljedelskih obratov sem omenil že pri agrarni statistiki; naravno, da je obsegla tudi gozdno posest in zlasti prezanimivo kombinacijo gozdne posesti s poljedelsko posestjo.

H koncu omenim: za našo banovino je publiciral mnogo statistićnih podatkov s tega podroćja šumarski inšpektor inž. Šivic, ki ima zelo velike

zasluęe za gozdarstvo in gozdno statistiko v Sloveniji. Publiciral je v reviji Jugoslovenske šume, v knjigi: Gozdarstvo v Sloveniji, ki je izšla leta 1928, v »Šumarskem listu«, lovsko statistiko v »Lovcu«, tudi v »Almanahu naše kraljevine«, dalje Poljoprivrednem Glasniku, prispevek za brošuro Šumarstvo naše države, ki jo je izdal leta 1923 inž. Mil. Marinović. Vzorna so letna poročila za zadnja leta, ki pa žal niso objavljena.

Rudarska statistika.

Vse predpogoje za dobro statistiko ima rudarstvo. Dostavljanje statističnih podatkov predpisuje že rudarski zakon iz leta 1854 (drž. zak. št. 145). Ta zakon velja z neznatnimi spremembami tudi na Hrvatskem.

Nadalje gre tu za sorazmerno majhno število obratov, nad katerimi se vodi iz drugih razlogov dokajšnja kontrola; tudi so vsi obrati takorekoč koncesionirani. Radi tega je ta statistika dobro vpeljana in njene podatke moremo smatrati če ne vseh, vsaj večino, za zanesljive. Bilo bi pa vsekakor priporočljivo, da bi se izvajala vsaj občasno kontrola, da bi se ugotovilo, da li so od podjetij navedeni podatki v resnici točni. Predvojna statistika se je objavljala v avstrijskem kakor tudi v srbskem statističnem letopisu.

Po vojni so se obrazci — ki so bili včasih meterske dolęine in širine — večkrat menjavali, deloma so bili v posameznih pokrajinah različni.

Leta 1930 so bili predpisani novi statistični obrazci za vsa rudarska in topilniška podjetja in tvorijo novo osnovo za enotno rudarsko statistiko. Statistični podatki so se publicirali samo deloma, v periodičnih izkazih izvlečkih in deloma samo za izvestne vrste rudarskih in topilniških proizvodov odnosno grane rudarske in topilniške industrije ali samo za poedina področja naše države.

Od leta 1929 izhaja Rudarski i topionički Vesnik kot poluraden organ ministrstva za šume in rude, ki donaa redna mesečna poročila naše rudarske in topilniške statistike po podatkih oddelka za rudarstvo ministrstva za šume in rude, a za leto 1929 je izdal v lastni zaloębi kompletni letni statistični pregled v posebni publikaciji. Deloma so posamezniki in strokovne organizacije publicirali statistične podatke v raznih domačih in inozemskih strokovnih in gospodarskih listih; grafične prikaze o razvoju jugoslovanskega rudarstva in topilniške industrije v zadnjem desetletju, je objavljaj centralni presbiro predsedništva ministrskega sveta v svojih propagandističnih publikacijah doma in v inozemstvu. (Vidi Uvod spodaj citirane uradne publikacije.)

Rezultate rudarske statistike za l. 1927—30 je publiciralo ministrstvo za šume in rude pod naslovom »Rudarska i topionička statistika kraljevine Jugoslavije za god. 1927—30 sa dodatkom: Pregled proizvodnje i broja zaposlenih radnika za god. 1919—1926«.

Ta publikacija vsebuje deljeno za rudarstvo in topilnice 4 glavne tabele: I. tabela vsebuje podatke o proizvodnji in prodaji rudarskih in topilniških proizvodov, za vsako vrsto posebej, deljeno po rudarskih glavarstvih.

Tabela II. vsebuje po količini in vrednosti skupno potrošnjo materiala potrebnega za proizvodnjo poedinih vrst rudarskih in topilniških proizvodov.

Tabela III. prinaša stanje celokupnega zaposlenega osebja in njegovih plač; tabela IV. prikazuje stanje sigurnosti v naših rudnikih t. j. število in vzroke nesrečnih slučajev.

Poleg tega vsebuje publikacija pregled stanja rudoslednih pravic in rudnih polj.

Prva tabela: proizvodnja in prodaja vsebuje sledeče podatke — navajam radi ponazoritve te statistike —: proizvodnjo (ločeno po rudarskih glavarstvih za vsako rudo posebej), količino in vrednost; lastno potrošnjo; prodajo doma po količini in vrednosti, v inozemstvo po količini in vrednosti; število delavnih dni in preračunan učinek proizvodnje na en delovni dan.

Finančna statistika.

Gotovo prevažen del statistike. Že sami budžeti in obračuni nudijo precej gradiva za sekundarno statistično obdelavo. Obdelava in predelava budžetov pa nudi izredne težave: prvič niso budžeti točni z ozirom na faktično izvršene izdatke, osobito v prvih letih so izdatki daleko presegali v budžetu predvidene vsote. Skoraj stalno so se odobraval naknadni krediti, spreminjalo se je računsko leto, spreminjala se je tehnika budžeta.

Kot redno izhajajočo publikacijo ministrstva za finance je omeniti vsakoletni »Pregled prihoda i rashoda samoupravnih tela«, kjer se obravnavajo finance občin, banovin, sreskih cestnih odborov, prej oblastnih samouprav, okrajnih zastopov, sedaj tudi zbornic. Kljub nekaterim metodološkim nedostatkom gre tu vendar za dokaj uporabno statistično gradivo.

Podatki za občine ne slone na predelavi proračunov, ampak na predelavi izvestnih formularjev, ki jih dostavlja finančno ministrstvo občinam v izpolnitev in kjer naj bi služili za osnovo obračuna. Mogel sem se prepričati, da občine deloma te formularje dokaj samovoljno izpolnjujejo, zlasti niso zanesljive številke za izdatke za izvestne panoge, kakor za dolgove itd. Reorganizacija občin in večja kontrola nad izvrševanjem proračunov bo zanesljivost statistike znatno dvignila. Pri silni enostavnosti selskih in manjših mestnih občin ta statistika ne zadeva na večje metodološke težkoče. Drugačna je stvar za večje mestne občine kakor Beograd, Zagreb, Ljubljano. Če vzamete n. pr. v roko samo proračune Ljubljane za nekaj let in jih primerjate med seboj, vidite kako izredne težave se nudijo primerjavi, ker se tehnika budžeta vedno spreminja, ker prehajajo postavke iz enega poglavja v drugo, ter imamo med posameznimi poglavji obilo medsebojnih zaračunav itd. Konkretna statistika, obdelava proračunov večjih mest, zahteva izrednega dela. Treba je vsako posamezno postavko posebej analizirati, često razčleniti in prenesti v odgovarjajočo rubriko, tako, da je treba ves budžet po statističnih principih na novo sestaviti, preliti. — Le na ta način — popolnoma nova sestava celega budžeta — je mogoče primerjati budžete večjega mesta, tako istega mesta samega za posamezna leta, kakor mest med seboj. V tem oziru za večja mesta naš Pregled ... odpove.

Nadalje bi omenil »Statistiko komunalnih zajmov u kraljevini Jugoslaviji na dan 31. 12. 1930 god.« Beograd 1931, ki ga je izdalo finančno ministrstvo. V splošnem prav dobra stvar. V zadnjem času izdaja ministrstvo tudi mesečne tiskane Pregled o državnih dohodkih in izdatkih.

V preteklem letu je priredilo zelo dobro in obširno statistiko o pridobini, ki pa ni bila tiskana in širši javnosti dostopna.

Za prejšnje čase imamo zelo mnogo gradiva razmetanega po raznih oficijelnih in neoficijelnih publikacijah, imamo tudi razne uradne finančne podatke in preglede v Službenih Novinah v »Poreski službi« itd.

Vendar manjka vsem neke osnove, načrta, po katerem bi se vsi podatki sistematično zbirali, predelovali in urejali. Sorazmerno dobri so podatki o monopolih, zlasti o tobaku. Dokaj gradiva nudi: Izveštaj samostalne uprave državnih monopola o organizaciji i poslovanju sa završnim računima za budžetsku godinu 1927/28 i god. 1928/29. Beograd 1930.

Za potrošnje tobaka in soli v naši banovini služiijo podatki, ki jih je priobčilo finančno ministrtstvo v pogojih za licitacijo za zakup veleprodaj tobaka in soli v dravski banovini (Službene Novine 1. februarja 1930).

Glavna direkcija carin izdaja »Statistiko spoljne trgovine«, s pregledom o carinskih dohodkih že od vsega početka — leta 1918. Ena najboljših statistik. Prav dobro delo je tudi Pregled državnih i banovinskih službenika i ličnih i materijalnih rashoda po državnom budžetu i banovinskim budžetima za 1932/33 god. Beograd. Tu imamo analizo materialnih in osebnih izdatkov po nekaterih važnejših vidikih in prikazan stalež uradništva po kategorijah.

Za dravsko banovino nudi nekaj pregleda »Samoupravno gospodarstvo v Dravski banovini v letu 1933. (Izdala banov. zaloga šolskih knjig in učil.)

Finančna uprava s svojo široko razpredeno mrežo nudi še mnogo možnosti za vsakovrstne finančne statistike, ki se deloma tudi zbirajo in delajo, a se ne publicirajo in niso javnosti dostopne. Omenim še zanimivo statistiko dohodnine, ki se je objavljala za nekatera leta v Uradnem listu ter o pridobnini, zgradarini in rentnini.

V splošnem je toliko gradiva na razpolago, da se da, z nekaterimi cenitvami, prilično točno ugotoviti »aktivnost« ali »pasivnost« posameznih pokrajin.

Letopis prinaša tudi statistiko državnih dolgov z izčrpnejšimi podatki kot jih najdemo v državnih proračunih (rok, do katerega mora biti dolg plačan, valuta, obrestna mera, prvotni dolg, koliko je do sedaj amortiziranega, ostanek).

Prosvetna statistika.

Statistika šolstva.

Vodi jo prosvetno ministrtstvo. Urejena je samo z internimi razpisi in okrožnicami. Za osnovo služiijo obsežni obrazci, ki jih morajo izpolnjevati sole. Podatki po teh obrazcih, ki se skoraj vsako leto spreminjajo, so silno silno obsežni in izčrpnii in v zvezi z ostalo statistiko, ki se zahteva od šol, veliko breme.

Nasproti temu ogromnemu statističnemu pramaterialu je predelava zelo pomanjkljiva. Razen tega, da imamo v »Prosvetnem glasniku« priobčene kratke preglede o stanju šolstva (izpod peresa dr. Berića) ter nekaj v »Narodni prosveti«, glasilu JUU in »Učiteljskem tovarišu«- glasilu sekcije JUU, se sploh ni publicirala in verjetno ne predelavala. V statistiko ne moremo šteti »Staleža šolstva in učiteljstva v dravski banovini«, ki ga od časa do časa izdaja banovinska zaloga šolskih knjig in učil in iz katerega je predvsem razvidno, kje so šole, s kolikimi in katerimi učnimi močmi so zasedene. Šele obadva citirana letopisa prinašata pregledne podatke o številu (državne, samoupravne, privatne), oddelkih, razredih, učiteljskih močeh. Bolj obširno statistiko prinašata za univerze in visoke šole, kjer je treba omeniti zlasti točno statistiko poklicev staršev študentov in dosežene uspehe itd.

Kot omenjeno nudijo formularji kot jih izpolnjujejo šole, gradivo za mnogo obsežnejšo, izčrpnjšo vsestransko statistiko. Tudi proračuni krajevnih šolskih odborov, ki sicer spadajo k finančni statistiki, nudijo interesantno gradivo obremenitve občin za šolstvo in sicer po posameznih izdatkih (celotne izdatke imamo itak v finančni statistiki občin).

(To statistiko za leto 1934/35 po proračunih krajevnih šolskih odborov je napravila kraljevska banska uprava, ni pa še publicirana.)

V deloma manjšem obsegu se zbirajo podatki za ostale šole, ki niso podrejene ministrstvu za prosveto, kakor šole podrejene ministrstvu za trgovino in industrijo (srednje tehnične, moške obrtne, ženske obrtne, trgovske akademije, trgovske šole, tekstilna šola, pletarska šola, obrtno nadaljevalne), kmetijske šole, šumarske šole, kmetijsko-nadaljevalne, gospodinjstvo-nadaljevalne, rudarske itd. Poleg statistike v »Godišnjaku« so statistični podatki objavljeni tudi v nekaterih strokovnih listih, kakor »Stručni nastavi«; za srednje šole imamo tudi tiskana izvestja posameznih zavodov. Primerjava s staro avstrijsko statistiko bi dala zanimivo sliko razvoja našega šolstva. Avstrijska statistika sega deloma daleč nazaj. Za ljudske šole je določil razpis z dne 16. aprila 1871 št. 2379, da se uvede poleg vsakoletnih izkazov vsakih 5 let detajlni popis javnih in privatnih ljudskih šol in priredil potrebne formularje, ki so bili z razpisom 31. aprila 1875 št. 4162 deloma spremenjeni. Centralna statistična komisija je izdala več velikih temeljnih del, deželni odbor pa je izdajal vsakoletna »Glasna poročila«.

Ostala prosvetna statistika.

V okvir prosvetne statistike spadajo še razne druge statistike, kakor statistika bibliotek. To statistiko zbira obča državna statistika, razposlala je obširne formularje (za nacionalno biblioteko v Beogradu, univerzitetno v Zagrebu in licealno v Ljubljani so že posebe statistike.) Nadalje spada semkaj statistika tiskanih del (v posameznih letih). Zahteva se od tiskarn zadnja leta. Istotako je omeniti statistiko muzejev in gledališč, ki jo tudi zahteva zadnja leta obča državna statistika. Publicirane dosedaj še niso. Zdi se, da izvedba vseh teh statistik ni povsem posrečena. Prosvetno ministrstvo zahteva, da mu dostavljajo sreski prosvetni referenti, odnosno šolski upravitelji tudi podatke o prosvetnih, humanitarnih, odrsko-diletantskih, pevskih itd. društvih. Podatki se raztezajo na število članov (rednih, ustanovnih, podpornih, častnih), na društvene domove, društvene knjižnice, vrednost imovine itd. Ne zadostna opredelitev in omejitve, katera društva spadajo pod to statistiko, jemlje precejšnjo vrednost tem podatkom. Pri kraljevskih banskih upravah se vodi točen kataster vseh društev, katera odobrava upravni oddelek kraljevske banske uprave. Iz tega katastra pa se razvidi samo društveno ime, sedež društva, osrednje društvo, čigar podružnica je ali zveza, katere član je društvo, oblastvo, ki je odobrilo pravila, datum in opravilna števila.

Sreska načelstva dostavljajo statistiko prireditve, za katere so bila izdana dovoljenja (dramatične prireditve, glasbene, športne, akademije in proslave, izredne filmske predstave, predavanja, razstave, lutkovne predstave). Pri tej priliki bi omenil, da vodijo osnovne šole tudi dokaj popolno statistiko o defektni deci (govorno in vidno defektna deca, duševno in moralno defektna deca, telesno defektna deca, bolna in nerazvita deca). Telesne

napake prebivalstva so se ugotovile i pri popisu leta 1921 i leta 1931. Tu se zgrabi vse prebivalstvo, dočim se statistika defektne dece razteza samo na sicer šoloobvezne otroke, a se tu natančneje ugotovi, večinoma po zdravniškem pregledu. Kraljevska banska uprava napravlja pregled za vso banovino (po srezih). Publicirana ta statistika tudi ni, razen v kolikor je, v šolah za defektno deco (v godišnjaku).

Sem v prosvetno statistiko bi spadala tudi statistika radia, za katero ima nekatere podatke poštna direkcija.

OCENE.

Aleš Ušeničnik: **Socialno vprašanje**, druga predelana in dopolnjena izdaja, 1934. Knjižnica Katoliške akcije za mladino je v svoji zbirki, naslovljeni Naša pot, kot četrto knjigo izdala novo izdajo znanega Ušeničnikovega Socialnega vprašanja. Ker izdaja ta založba stvari, ki so aktualne za katoliško gibanje prav v naši dobi, je bilo naravno, da v njej tudi dela, ki razpravlja o razmerju krščanstva do socialnega vprašanja, do umstvenih in praktičnih zmed na socialnem polju pa o avtoritativnih naukah Cerkve ni smelo manjkati. »Socialno vprašanje« poznamo že iz letnika 1933/34 naše revije, kjer smo opozorili na močno predelano hrvatsko izdajo. Pa je tudi druga slovenska izdaja zelo različna od hrvatske. S kako ljubeznijo do stvari in s kako natančnostjo je sedanjemu času primerno pisatelj predelal in izpopolnil posamezne dele te, po obsegu sicer majhne pa vsebinsko izredno bogate knjige. Ni ga med nami, ki bi znal ne lahko in obsežno stvarino podati tako kondenzirano, a vendar tako jasno in pregledno, kot Ušeničnik. Prvo in drugo poglavje sta združeni, četrto je razdeljeno na dvojce, ker je praktični delovni program krščanske socialne akcije dobil večji obseg. Tudi sicer so predelane nekatere prav sedaj aktualne točke kot n. pr. pomen besede »kapitalizem« (39), marksizem in npravno vprašanje (60), o »pokristjanjenju« socializma (80), odkod moč socializma in komunizma (87), o fašističnih korporacijah (114). Knjiga obdela na ta način razna vprašanja, ki so jih nasprotniki postavljali, ko so izražali svoje pomisleke o »Quadragesimo anno« — drugod po svetu in po tujem zgledu tudi pri nas. Zadnje poglavje sorazmerno obširno govori o stanovski uredbi in podčrtava potrebo socialne kontrole. Poudariti moramo prav zadnje poglavje, ki je res praktično vodilo vsem, ki se hočejo udeleževati na socialnem polju. Naj omenimo pregledno sliko o zadrukah: Vrinila se je na strani 104 napaka o številu članic Zadružne zveze v l. 1932, ki jo je treba popraviti v 643 članic v Dravski banovini. Veliko izpremembo je doživelo delo v zunanji obliki. Doslej je imelo obliko katekizma z vprašanji in odgovori. Sedaj je to opuščeno. Treba je bilo zaradi tega marsikak stavek drugače zasukati. Dodan ali izpuščen je tu in tam kak stavek, da je prišla preciznost izražanja in formulacije misli do čim večje popolnosti. Posebnost so tudi podrobni podnaslovi in robniki, ki jih uredništvo zbirke utemeljuje z didaktičnimi razlogi. Namen dela, ki naj bi bilo učni pripomoček v šolah za krščansko socialno akcijo, je narekoval to zunanjo obliko. Praksa bo pokazala, v koliko se je ta nova oblika obnesla. Bog daj, da bi knjižico vsi tisti, ki hočejo delati v naši katoliški javnosti, tudi res študirali.

G.

Marksistična dela v slovenskih prevodih. Založba »Nova knjiga« (Ljubljana) je izdala sledeča marksistična dela:

I. Engels-Plehanov, **Uvod v dialektični materializem.** 1933.

II. Engels Friedrich, **Gospoda Eugena Dühringa znanstveni prevrat.** 1933.

III. Marx Karl, **Osemnajsti Brumaire Louisa Napoleona.** 1934

Ta dela in druga, ki bodo še izšla v tej založbi, so namenjena, kakor pravi založba sama, najprej marksističnim delavcem, da bi dvignila njih politično izobrazbo in bi jim bila »kažipot« v politiki; potem inteligenci, da bi »iz labirinta meščanske filozofije« našla »pot k resnici«; končno pa tudi »meščanskim kritikom marksizma«, ki marksizma nikoli niso študirali, da bodo razumeli, kaj napadajo. Priznati je treba, da je z marksističnega stališča ta izbira srečna. Za Marxovim »Kapitalom«, ki ga je l. 1933 po okrajšani Borchardtovi izdaji oskrbela »Svoboda«, so ta dela za marksizem res osnovna in ni dvoma, da se bodo marksistični delavci utrjevali po njih v marksizmu. Prevod je sicer le srednje dober; tuintam so nekateri izrazi neumljivi; to in ono očividno napačno prevedeno, n. pr. naslov Descartovega dela o strasteh (*Des passions*) je preveden z besedo »o mukah«, vendar so to le malenkosti, saj je takšna dela vobče kaj težko prevajati. Na splošno je prevod vendarle tak, da bo služil namenom marksizma.

Prva knjiga podaja avtentičen uvod v dialektični materializem, ki je osnovan za marksistično pojmovanje gospodarskega, socialnega, političnega in vsega kulturnega življenja. Drugi knjigi (kratko imenovani tudi »Anti-Dühring«) je bila sicer vnanji povod le kritika filozofije oholega in enostranskega nemškega filozofa Dühringa, vendar kaže marksistom Marxovega tovariša Engelsa kot spretnega kritika, ki se marksisti lahko pri njem uče, kako treba nasprotnika prijeti in ugnati, potem pa, kar je poglavitno, Engels v tem delu obširneje pojasnjuje mnogo vprašanj marksizma, tako iznova dialektično metodo (v poglavjih: morala in pravo, večne resnice, dialektika, negacija negacije), razen tega važna vprašanja iz politične ekonomije (teorijo vrednosti, teorijo o kapitalu in večvrednosti in dr.). V tretji knjigi pa podaja sam Marx tako rekoč »eksempel«, zgled, kako treba dialektično umevati zgodovino (Marx tolmači zgodovino državnega prevrata Napoleona III. 2. decembra 1851, ki se mu zdi le parodija državnega prevrata, ki ga je bil izvršil 9. novembra = 18. brumairja Napoleon I.; odtod naslov knjige!).

Za nas nemarksiste sta pomembni zlasti prvi dve knjigi. Tu imamo sedaj res podane zlasti »svetovnonazorne« osnove marksizma, tako da se bomo z marksisti laže umevali in menili. Tako n. pr. je bilo časih sporno, v kakšnem pomenu je marksizem materialističen. Nekateri zmerni marksisti so vedno zatrjevali, da Marxov materializem ni »filozofski materializem«. V teh knjigah imamo avtentično razlago. Materializem marksizma res ni filozofski, ali kakor pravi Engels, »metafizični« materializem. Prvič zato ne, ker marksizem razen logike in dialektike sploh ne priznava nobene filozofije, celo pa ne metafizike. Drugič zato ne, ker je bil filozofski materializem tiste dobe »pretežno mehaničen« in je umeval vse le statično, Marxov dialektični materializem pa umeva vse dinamično kot proces, vse po relativnem pomenu v večnem razvoju. Tretjič pa tudi zato ne, ker marksizem ne zanika pomena idej in idealov. Saj »mora vse,

kar človeka giblje, iti skozi njegovo glavo: vtisi zunanjega sveta na človeka se izražajo v njegovi glavi, se zrcalijo v njej kot čustva, misli, nagoni, gibi volje, skratka kot 'idealna stremjenja' in postanejo v tej podobi 'idealne sile' (I, 31). Tako nastanejo tudi »ideološke sile nad ljudmi« (n. pr. država) in cele ideologije (n. pr. filozofija in religija), ki se na videz popolnoma samostojno razvijajo in uveljavljajo (I, 49 sl.). Vendar je pa marksizem pravi materializem, kakor ga umeva krščanska filozofija. Zakaj kakor najbolj sirovi materializem tudi marksizem s Feuerbachom zameta Boga, dušo in posmrtnost kot »fantastične odseve našega lastnega bitja«, kot »dolgočasne izmišljotine« (I, 23, 25, 35). »Za dialektično filozofijo ni nič končnega, absolutnega, svetega« (I, 19). Samostojnost in neodvisnost idej, idealnih sil in ideologij je le relativna, zakaj končno je vse le »nepretrgan proces nastajanja in prestajanja, vzpenjanja od nižjega k višjemu brez konca in ona sama (dialektična filozofija) je le odsev tega procesa v možganih« (I, 19). Marksizem je celo bolj materialističen, kakor je bil Feuerbachov materializem. Dasi je namreč Feuerbach zavrgel Boga, je vendar hotel rešiti »religijo« in jo je oprl na ljubezen. Marksizmu je izrek: ljubite se med seboj le »stara lajna«. Vsak narod, vsak poklic ima »svojo lastno moralo in jo krši, kadar jo more brez kazni« (I, 38). Ruski marksist Plehanov, ki je napisal pripombe k ruski izdaji prve knjige, zato po pravici pravi: »Dosledno socialistično svetovno naziranje se nikakor ne sklada z religijo. Nič čudnega ni, če sta jo utemeljitelja znanstvenega socializma najodločneje odklanjala. Engels je pisal: S poti hočemo spraviti vse tisto, kar se nam javlja pod zastavo nadčloveškega in nadnaravnega... Zato enkrat za vselej napovedujemo vojno religiji in religioznim predstavam. Marx pa je s svoje strani imenoval religijo tisti opij, s katerim poizkušajo višji razredi uspavati ljudsko zavest, in dejal, da je uničenje religije kot navidezne sreče ljudstva, zahteva njegove resnične sreče.« (I, 76). Toda ali ne pravijo socialisti: religija je privatna stvar? To je res, odgovarja Plehanov, toda »res le v omejenem zmislu«. »To se ve, socialistična stranka vsake države bi ravnala sila nerazsodno, če ne bi hotela sprejeti v svoje vrste človeka, ki priznava njen program in je pripravljen delati za uresničenje tega programa, ki pa ima hkratu še neke religiozne predsodke. Še bolj nerazsodno pa bi ravnala vsaka stranka, če bi se odpovedala teoriji, tvoreči temelje njenega programa. Teorija — sodobni znanstveni socializem — pa zametava religijo kot zarodek zmotnega naziranja o prirodi in družbi, jo obsoja kot oviro vsestranskega razvoja proletarcev. Nimamo pravice zapirati duri svoje organizacije pred človekom, okuženim z religiozno vero; toda dolžni smo storiti vse, kar je v naših močeh, da v njem to vero razrušimo ali pa vsaj onemogočimo našemu religioznemu tovarišu — seveda onemogočimo z duhovnim orožjem — razširjanje njegovih predsodkov med delavstvom.« (I, 76). To je jasna in s stališča marksizma poštena beseda!

V tem oziru torej moremo tudi mi hvaležno sprejeti ta dela. Morda bodo vendarle prinesla več jasnosti! Marksizem po notranji sili žene delavce v materializem. Kako so n. pr. pri nas nekateri vzgajali delavsko mladino za marksizem in zraven naglašali, da pa zavračajo materializem, sprejemajo da le dialektični materializem, t. j. Marxovo dialektično metodo! In danes? »Mladi Plamen« oznanja naši delavski mladini najsirovejši

materializem. S Thalheimerjem razlaga religijo popolnoma v zmislu Marxovega dialektičnega materializma — in sklep vse te »dialektične filozofije« je, naj delavec »vrže religijo med staro šaro!« »Kajpak še so delavci, ki so religiozni. Nepravilno bi bilo lagati, toda vzrok tega pojava tiči navsezadnje v dejstvu, da je delavski razred podvržen poneumnjevalnemu vplivu cerkve in meščanske vzgoje.« (Mladi Plamen VI, 1934, 51; prav tako »Mladi Plamen« priporoča delavski mladini pravkar imenovana marksistična dela.)

A. U.

Petelin - Krošl: Pregled občne zgodovine. I. Stari vek. Sestavil Stanko Petelin. Str. 106. II. Srednji vek. Sestavil Anton Krošl. Str. 173. Mohorjeva knjižnica 67. Založila Družba sv. Mohorja v Celju 1934.

Dober pregled občne zgodovine nam je zelo potreben. Poznanje važnih dogodkov zahteva že splošna izobrazba. Brez letnic in brez imen pa si zgodovinskega znanja ne moremo misliti. Vsakemu izobražencu, ki se je v šolah učil zgodovine, pride torej prav tak pripomoček za osveženje spomina. Potreben pa je zgodovinski repetitorij tudi dijaku, ki se mora pripravljati za razne izpite. Po šolah so že začele krožiti razne knjižice, ki so jih po svojih zapiskih in učnih knjigah sestavili dijaki, da se po njih pripravljajo za maturo. Naš novi učni načrt za zgodovino je združil pouk občne in domače zgodovine. Morda je ta strnitev metodična napaka, ker dobi domača zgodovina pri tem nekaj centralen položaj in se izgublja pravilen pogled za glavne momente v razvoju človeštva. Zato bi bil pravilno sestavljen pregled občne zgodovine lahko koristna korektura zmotnih pogledov, ki jih učenec dobi v šoli.

Kolikor pa je razvidno iz dosedaj izišlega Pregleda (to velja za Srednji vek), ne bo ta pregled dejansko pregled občne zgodovine, ker vsebuje, in sicer brez potrebe (imamo že tudi pregled domače zgodovine), vse preveč podatkov iz domače zgodovine. Zaradi svojega namena zahteva tako delo tudi veliko skrbnosti pri izbiri zgodovinskih dejstev in natančnosti pri korekturi, da se ne vrinejo pomote. V tem pogledu je sestavljalec pregleda starega veka dosti bolje rešil svojo nalogo, kakor pa sestavljalec pregleda srednjega veka. Tudi založništvo samo mora pri tem skrbno paziti. Napaka, ki se je pripetila na str. 134, kjer so izpuščeni vsi (razen Alija) kalifi od Omarja do Abul Abbasa in se imenuje dinastija Omajejičev Omarjeviči, se ne more mirno prezreti. To in druge napake bo še mogoče, ko izide novi vek, v dodatku popraviti. Opozarjam torej še na nekatere teh napak. S. 16 letnica 612 zavaja v zmoto, da so Ninive zrušene tega leta; šamanstvo, prav šamanstvo. S. 29 Meselijo, prav Mesenijo. S. 32 Parnas, prav Parnes, S. 69, 387, prav 287. S. 86. Pompej ni bil umorjen na zahtevo egipt. kralja Ptolemeja, umorili so ga skrbniki tega mladoletnega kralja. S. 88. Horac in Virgil nista bila Oktavijanova nasprotnika. S. 91. Tit ni zažgal Jeruzalema. S. 101. Betovije, prav Beotije. S. 136. Anahre, prav Azahre. S. 40. V Rousvalu ni doživel Karl Veliki poraza, ampak njegova zadnja straža. S. 141. je v rodovniku prva letnica 714 napačna (menda tiskovna pomota, ki se je vtihotapila iz Srkulja: Zgod. sred. veka, ki jo tudi ima v rodovniku na str. 115), prav je 741. S. 181. 1190 prav 1090 ali bolje 1122. S. 213. Ivana Levjesrčnega, prav Ivana brez dežele. S. 232. Letnici 1298—1308 zavajate v zmoto (tudi tu ima Srkulj isto napako), ker Adolf Nasavski je izvoljen že l. 1292. S. 241. Henrik II., prav Herman II. C.

ZAPISKI.

NOV NAČIN KRITIKE

Par pripomb h kritiki g. I. Kovača.
(Ljubljanski Zvon 1934, št. 6, 7—8 in 9.)

Neki g. Ivan Kovač se je v Ljubljanskem Zvonu na 24 straneh tako svojevrstno razkoračil nad mojo knjigo »Za nov družabni red«, da mi pač ne bo nihče zameril, ako se bom v svojem odgovoru omejil le na par temeljnih točk.

Izhodišče in podlaga domala vseh K-evih pripomb je njegova nevrjetno slepa zaverovanost v »znanstveno« resničnost materialističnega svetovnega nazora. Skozi vsa poglavja njegove kritike se vrstijo najbolj čudovite trditve, ki naj bi dokazovale, da nam edino materialistični nazor odkriva prave vzroke modernega socialnega vprašanja in njegove probleme.

O vsem tem se naravno ne bom z g. K. prerekal, tem manj, ker mi očita, da bistva materializma sploh ne poznam ter navaja v dokaz tega iz moje knjige vprav tiste stavke, kjer očitvidno ne govorim o bistvu materializma, marveč pripovedujem le, kako se nam pod njegovim vidikom pokaže smisel življenja. Samo to naj pripomnim, da utegne biti moje stališče v teh stvareh vendar le bolj znanstveno od K-evega. Jaz namreč ne poskušam nikjer nikomur »znanstveno« dokazati, da je moje svetovnonazorno stališče edino resnično in znanstveno pravilno. Nasprotno, na str. 92, kjer govorim o filozofskem ali svetovnonazornem vidiku za reformo sodobne družbe, pravim izrečno, da moramo kljub »bistveni važnosti tega vidika za razumevanje in pravilno poimovanje modernega družabnega življenja, njegovih problemov in reform« priznati, »da v tem pogledu enotne, znanstveno nesporne odločitve dejansko ni pričakovati«. (Podčrtano v knjigi). To sicer ne pomeni, da priznavam materialističnemu nazoru enako utemeljenost kot tistemu, ki ga sam zastopam. Pač pa svojega svetovnonazornega stališča nikomur ne vsiljujem kot »znanstveno« resnico, kakor dela to g. K., temveč poskušam le pokazati, kakšne so socialne posledice enega in drugega nazora. To je namreč, kljub K-evi trditvi, da »so taka vprašanja nesmiselna«, vendarle osnovno, za izhodišče socialne reforme odločilno vprašanje.

Se to naj pripomnim, da g. K. kljub neomajni veri v edinozveličavnost materialističnega naziranja, sam niti malo ni dosleden. Nasprotno takoj v začetku drugega dela svojih pripomb (str. 450) po-

zablja popolnoma na svoj materializem in pravi: »Filozofija je toliko časa zgolj filozofija, dokler se izživlja samo v teoriji. Kakor hitro pa jo prenesemo v prakso, postane še nekaj drugega, namreč subjektivni činitelj družbenega razvoja (počrt. K.), sila, ki zavestno posega v razvoj človeške družbe. Poslej je ne smemo več ocenjevati zgolj s »teoretičnega« stališča... marveč tudi s stališča, kako vpliva ta ali ona filozofska ali znanstvena teorija v neki dobi na družbeni razvoj...« (!) — Potem pa gre g. K. in očita meni vseprek (in v kakšnem tonu!) nelogičnost in neznanstvenost!

Toda to je samo drobec, slučajna slabost, ki je obšla g. K. v njegovi materialistični veri. Bolj značilno za njegovo kritiko je sledeče: Potem, ko je g. K. na opisani način razgalil neznanstvenost in nesmiselnost mojega svetovnonazornega stališča pri reševanju socialnega vprašanja, me skuša predočiti kot zgolj idealista, ki rešuje socialno vprašanje enostavno z npravnim prerodom ljudi, brez slehernege ozira na materialne pogoje in okolnosti življenja. Takole piše: »Ali dr. Gosar omenja spremembo gospodarskih (podčrt. K.) vzrokov? Ne! Ali rešuje gospodarsko krizo z gospodarskimi (podčrt. K.) sredstvi? Ne! Dr. Gosar je mnenja, da je dovolj, da se v ljudi zlepa ali zgrda vcepi krščansko mišljenje in čuvstvovanje... On ne vidi, da... za »popravljanje« sveta niso dovolj zgolj moralna pravila, ampak, da je treba tem moralnim zapovedim ustvariti predvsem materialno podlago... itd.« (!) Kolikor trditev toliko očitnih nesrešnic! Kje neki je g. K. vse to našel? Tako, kot on tu mene očrta, ne misli, vsaj kolikor je meni znano, noben količnik resnejši krščanski sociolog niti pri nas niti drugod. Kolikor pa so v običajnem krščanskem socialnem pokretu materialne, ali recimo rajši gospodarske vzroke sedanjega socialnega zla in torej tudi gospodarske pogoje uspešne družabne reforme premalo upoštevali, sem se vprav jaz od vsega začetka v svojih spisih odločno trudil, da bi tudi tem okolnostim pripomogel v krščanskem socialnem pokretu do zadostne veljave. Pa tudi če g. K. vsega tega ne ve, bi lahko v knjigi, ki jo obravnava, takoj v Uvodu našel celo poglavje, kjer je posebej ravno o tem govor. Našel bi že tam (str. 141), kako odločno poudarjam, da je potrebno »oboje, etični

prerod in vnanja preosnova družbe... Drugače ne bomo dosegli ne enega ne drugega». (Podčrtano v knjigi.) G. K. tega očitno ni bral, ali pa ni hotel brati, ker mi potem ne bi imel kaj očitati.

Če bi pa g. K. pogledal, preden je napisal gornje trditve, vsaj še kazalo knjige, ki jo je tako na široko »ocenil«, bi morda opazil, da obsega približno polovico celoga dela ravno poglavje o gospodarskih osnovah in da naštevam v zadnjem delu na 50 straneh izključno le najrazličnejše družabne probleme menjalnega gospodarstva. In če bi g. K. pogledal takoj zraven še »Dodatek« o vsebini drugega zvezka, bi morda opazil tudi tamkaj poglavje o podružabljenju gospodarstva, o zlomu kapitalistične premoči itd. G. K. vsega tega ni videl, ali ni hotel videti. Drugače bi namreč moral priznati, da ni našel vseh najrazličnejših socialnih problemov modernega gospodarstva še nikjer tako izčrpočno naznačenih in izluščenih kot so v moji knjigi. Seveda bi potem tudi počakal, kaj bom o vsem tem povedal v drugem zvezku. — Kako se tak način »znanstvene« kritike imenuje, tega g. K.-u ne bom razlagal.

Podobno, kakor v prednji točki, velja tudi glede tretjega glavnega očitka moji knjigi, da je namreč »eden izmed »znanstvenih« doneskov k ustvarjanju slovenske fašistične miselnosti« (344), ali še bolj jasno, da imamo tu opraviti »z neke vrste Dollfusovim klerofašizmom« (stran 458). Tudi to svojo trditev je K. gladko iz trte izvil. Kajti v knjigi ni našel in ni mogel najti zanjo niti ene opore, kaj še resničnega dokaza. (Opomba o Hitlerjevem narodnem socializmu, ki jo omenja, stoji v povsem drugačni zvezi in nima s tem sploh nič opraviti.) Tudi v tej stvari so moji nazori znani že od prej in iz najnovejšega časa. (Prim. Dom in svet 1934, št. 5). G. K. se v svoji objektivni in »znanstveni« metodi seveda na to sploh ni oziral, temveč mi je enostavno podtaknil nazore, kakršnih nisem nikdar in nikjer izrazil, kaj še, da bi jih branil in zagovarjal.

Kaj čuda tedaj, če se ob takem načinu pisanja mojemu kritiku ni posrečilo, da bi na vseh 24 straneh napisal le eno pripombo, ki bi bila zares utemeljena ter bi zadela v živo. Nasprotno, komaj se je g. K. v zadnjem delu svojega pisanja nekoliko približal gospodarskim osnovam

mojega dela, že mu je pričelo zmanjkovati sane. Njegova kritika postaja mnogo manj samozavestna in ostra, kot je bila v prvem delu, ter se končuje prav tam, kjer bi človek pričakoval, da bo kot dosleden materialist, ki išče povsod le gospodarskih vzrokov socialnega vprašanja, šele prav prišel v svoj element. O tem delu moje knjige namreč g. K. ni smel pisati: drugače bi bilo iz njegove kritike same le preveč očitno, da je napisal prvi sestavek, kjer je moje delo »znanstveno« popolnoma obsodil, še preden je moje knjigo tudi le najbolj površno prelistal, toliko da bi lahko vsaj približno slutil, o čem je v nji govor!

Menda vse to zadostuje. Samo to naj se še javno vprašam, kako je sploh mogoče, da ima revija, ki hoče biti resna, za tako pisanje na razpolago toliko prostora? Ali pa je morda vse skupaj le uspela »otegavščina« Zvonovega uredništva? Naj bo kakorkoli, stvar je, prav kot je zapisal »Jutrov« poročevalec v kulturni rubriki, vsekakor »pikantna«!

Dr. Gosar.

NOVA REVIIJA

Zadruga »Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin Nasta' r. z. z. o. z. v Ljubliani« je začela izdajati nov mesečnik »Misel in delo«. V uredniškem odboru so: dr. Stojan Bajič, dr. Lavo Čermelj, dr. Stanislav S. Lapajne in dr. Alojz Zalokar. Naročnina znaša za celo leto 60 Din.

1.-2. številka revije je že izšla. V uvodni besedi začrta uredniški odbor program revije. »Misel in delo« noče povečati števila revij, ki so usmerjene pred vsem slovstveno in jezikovno. Tudi ne bo strokovna revija v ožjem pomenu besede. Z vidika trajnih vrednot: države, naroda in kulture hoče presojati vprašanja današnjega časa (državna, mednarodna, gospodarska, notranje-politična in druga). Ne bo se držala avtoritativnega dogmatizma in ne tonila v brezplodnem kritičizmu, temveč bo z jasno mislijo in konkretnim delom neposredno segala v boj za osnovna načela našega narodnega življenja. Vse njeno delo bo prepojeno z idejo jugoslovanstva.

Prva številka prinaša sledeče članke: Dr. St. Bajič, Zakon o minimalnih mezdah; dr. J. Lokar, Vprašanje srednje šole; Lajovic Anton, Kočevje in mi; dr. St. Lapajne, Usoda vlagateljev; dr. A. Zalokar, Regeneracija; dr. Br. Verčon, Kriza manjšinske zaščite. V Obzorniku je več poročil o letošnjih kongresih. F.

Emancipacija in ženske službe.

S člankom, ki je bil pod tem naslovom objavljen v prejšnji številki »Časa«, polemizira A. V. v ponedeljski izdaji »Jutra« z dne 5. novembra. Naj odgovorim tu — zaradi prostora — na kar najkrajši način na njena izvajanja!

1. Če trdim, da se ne strinjam z »mehanično-materialističnim« kot »poststranskim domnevanjem, da je treba pripisovati vse tkzv. svojskosti in značilnosti enega kakor drugega pola zgolj vnanjim, pravnim in morda še fiziološko-biološkim činiteljem in torej »dejstvu«, da je vsa ta medsebojna borba le posledica nadoblasti enega pola napram drugemu« (str. 39), se s tem niti s še tako neakademskimi besedami (kvečjemu z neakademskim mišljenjem!) ne da reči, da »pisec odklanja zakonitost razvoja«, ker upoštevam poleg omenjenih še duhovne činitelje in zadene ista sodba, ki jo je pisateljica izrazila o meni — če akademski mislimo — prav njo, ki te duhovne komponente v razvoju negira, dočim jaz upoštevam tudi snovne poleg teh. Duhovnosti sicer resda »današnje življenje samo izpodnaša tla« — kakor se je izrazila A. V., a izpodnesti ji jih ne bo moglo kljub vsem materialističnim težnjam časa... Duh ni vezan na količino snovi in se lahko ohrani na sami »Noetovi barki« iz današnjih viher. Sicer ga priznavajo že filozofi, ki kaj pomenijo napram današnjim oboževalcem Marksovih načel. To sem povedal zato, ker odseva skozi ves članek izrazita materialistična miselnost. Na sami »materialistični podlagi« nikakor ne more »zrasti duhovna usmerjenost«. Ravno ta materialna podlaga je prečesto (primer bogatinov in mnogih, ki žive v obilju...) najslabša zemlja za cvetko duhovnosti. Govorimo pa lahko o snovnih sredstvih in okoliščinah, ki tudi duhovnost pri človeku dvigajo ali ovirajo do neke mere. Današnji boj za pravičnejšo ureditev snovnosti pa pozablja na sredstveno stran in mu postaja snov že samovrednota. Tudi iz teh pojavov je jasno, da ne zrašča na materiji duhovnost, ki postaja močna prav tam, kjer ni veliko zavisna od snovi. Najmanj pa je dosegljiva ta duhovnost s takimi prenapetimi zahtevami ženske emancipacije, ker je vsaka prenapetost protinaravna (pa naj bo to že antifeministična ali antimaskulinistična!) Ni treba da bi žene, ki nasprotujejo danes tem prenapetostim — proti katerim je ravno ves moj članek obrnjen (in ne morda načelno proti osamosvajanju žene v zmislu ravnopravnosti in enakopravnosti, kar menda v članku dovolj jasno

poudarim!) — »še misliti ne znale ali pa ne sme«, kakor se je izrazila o njih A. V. Rad verjamem, da je pravih emancipirank le majhno število danes, kakor obžaluje A. V. in zato je tudi malo žensk zaradi »emancipacijskih kapric« — hvala Bogu — po službah, kjer jih potreba prej opravičuje. Prav pa bi bilo, naglašam ponovno, da bi prišli do stanja, ko bi bile v javnih službah le tiste ženske, ki čutijo zanje poklic, dočim jih danes v to še deloma silijo socialne razmere bodisi ob nezadostnem zaslužku moža, bodisi nezavisno od njega. Kar tiče služb, mora namreč končno obveljati zdravo načelo, da je moški tisti, ki mu gre prvenstveno prehranjevalna funkcija v družini in ne žena, ki mora svojemu naravnemu materinsko-gospodinskemu poklicu posvetiti vsaj prav toliko časa kot moški očetovsko-gospodarskemu, ki vključuje vnanje-poklicno delo v kakršnikoli službi. Neporočene žene tu seveda niso bile mišljene. Če hoče emancipacijsko gibanje storiti neko pozitivno kretnjo, bi naj proglasilo, da se bori za to, da ne bodo socialne razmere zavirale zakonskih zvez in ustanavljanje družin, ampak jih podpirale. To bi bilo vsaj naravno. A dejansko gre ta pokret v drugo smer. Ženski svečeniški celibat bodisi v redovih ali javnem življenju pa igra in bo igral vedno izjemo in pri reševanju socialnega vprašanja vsaj načelno in neposredno ne prihaja v poštev, ker je stvar lastne odločitve. V vseh javnih vprašanjih in zadevah pa ženo lahko kljub temu — in tudi dejansko — soodloča že od nekdaj po možu, ki živi in bo živel z njim skupno v eni težko ločljivi celoti. Ne gre pa tu za kakšno geometrično razpolovnico, s katero nikakor ne moremo ločiti moško-razumskega od žensko-čustvenega »regulativa«.

Pisateljica A. V. se zelo moti v mnenju, da je ves »članek spisan menda samo zato, da podkrepí njegov konec«, kjer govorim o službah in predlagam tudi, da bi »iz tega trenutno nenaravnega položaja morala ženska odstopiti svojo službo moškemu, sama pa se posvetiti notranje-poklicnim, naravnim poslom«, kar ji da priliko, da obnovi svoj materialistični konfiteor, ki se strne v ugotovitve: »kako brezplodna so takale razglabljanja« (kakor prejšnji neprimerno večji del razprave namreč). »Kaj pa je doseženega z ugotovitvijo: tako in tako bi morala biti, ženska spada na taka in taka mesta po svoji prirodni darovitosti?!« itd. Namen mojega članka je bil — kar je

tudi iz celote razvidno — sicer resda, spregovoriti tudi o ženskih službah, a predvsem malo globlje razmotriti odnos moža do žene in vlogo žene v družbi z ozirom na emancipacijsko gibanje, kakor pa se to običajno vrši po raznih časnikih in revijah pri nas, ter poudariti o blik o v n o - k v a l i t e t n o razliknost, izvirajočo iz psiho-bioloških plati moža do žene. Zaradi te pa se ne smemo postaviti na stališče neenakovrednosti obeh, proti kateremu je vstalo žensko emancipacijsko gibanje sicer upravičeno, a zahaja zdaj po svojih izrastkih že v nezdrav in smešen ekstrem.

Vprašanje, »koliko je pa moških, ki so navezani na svojo službo z dušo«, je res prav v duhu ženske emancipacije in sem nanj že odgovoril s poudarkom, da gre moškemu prvenstvo v vnanjih službah, itd. A. V. se tudi vprašuje: kaj do-

tlej, dokler traja »sila razmer«, kam naj gredo ženske? To je seveda čisto konkretno stavljeno vprašanje. Menda je pa tudi dovolj jasno povedano, da jaz stavim predlog glede služb le v nekem normativnem, pravilnostnem zmislu in ne konkretno-političnem, kar ni moj namen. Sem pa mnenja, da bi morali poseči v ureditev teh socialnih in podobnih vprašanj merodajni činitelji in nuditi možnost izvedbe zadevne reforme v tem pravilnostnem zmislu. Tisto karakteristično pretirane emancipiranke pa nisem vzel Weiningerju, ampak mi je zanjo zadostoval besedni zaklad današnje družbe; niso pa bili navedeni morda kot žalitev, marveč zgolj kot označitev odpora moških napram pretiranosti v tkzv. ženski emancipaciji, kar je tudi iz celotnega članka razvidno, če ga kdo prečita brez predsodkov. E. B.

Žena v sedanji družbi.

S tem naslovom je izšla v založbi »Žena in dom« knjižica, ki jo je spisala znana borilka za žensko osamosvoje in enakopravnost Angela Vode. Uredništvo »Časa« knjižice ni dobilo v oceno. Ker pa bo založba seveda skušala razširiti knjigo med našimi slovenskimi dekleti in ženami, hočemo vseeno na kratko označiti nekatere vodilne ideje, radi katerih knjigo odklanjamo. S tem seveda ne rečemo, da ni v knjigi nič dobrega. A kaj koristijo posamezni drobci resnice, ali posamezne živo prepričevalne slike, če pa so misli-vodnice zmotne.

1. Pisateljica nima zmisla za nauk krščanstva. Če že mora nekaj priznati, kar krščanstvo z naukom, svojimi sredstvi pomeni in je v zgodovini napravilo za dostojanstvo žene, pa takoj omalovažuje. Z neresničnimi očitki, povzetimi pač iz svobodomiselne, socialistične literature zbuja mnenje, da krščanstvo položaja žene ni izboljšalo. (Prim. str. 13, 14, 16, 48, 50, 62 itd.)

2. Razvoj človeka iz živali je pisateljici kar dognano dejstvo. (Str. 6.)

3. Marksistična teza o gospodarstvu kot edinem bistvenem gibalni vsega človeškega razvoja jasno zveni iz izvajanj. Rešitev za ženo vidi v vključitvi v raz-

redni boj proletarijata. (Prim. 21, 23, 60, 62 itd.)

4. Ženska emancipacija in enakopravnost, kakor si jo zamišlja pisateljica, je v resnici zgled take pretirane in blodne emancipacije, ki jo katoličani odklanjajo, ker žene ne povišuje, ampak ponižuje. (Prim. str. 87.) Za enkrat jim resnično žalostne socialne razmere služijo za utemeljevanje njihovih zahtev po preventivnih sredstvih, prekinjenju nosečnosti itd., ko pa se bodo spremenile, bo pa hitro pri roki drug vzrok. Rusija uči. —

Prezirljivo govori pisateljica o krščanskih naukih in zapovedih kot teorijah, o papeževi encikliki kot praznem govorjenju (Prim. str. 63.) Če bi pisateljica hotela vneto delati v tej smeri, da bi se človeštvo oprijelo teh naukov, bi videla kako so te »teorije« blagodejne. Žal nam je, da pa ona razlaga nazore in teorije, ki v prakso prevedene žene ne bodo resnično osvobodile, ampak jo izročile razbrzdaniosti in sužnjosti, ki bo izvirala iz žene same.

Prav nič ni potrebno, da bi slovenska žena gradila svojo bodočnost na takih neresničnih in zmotnih »spoznanjih«. Zakaj z njimi bi poniževala dostojanstvo žene in uničevala dom. I. F.